

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КУНЕНКО Людмила Олександрівна

УДК 373.3+376.352.016:78(043.3)

**ТЕОРЕТИКО–МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З
ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

13.00.02 – “Теорія та методика музичного навчання”

13.00.03 – “Корекційна педагогіка”

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Наукові консультанти :

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
СИНЬОВ Віктор Миколайович, директор Інституту корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

доктор педагогічних наук, професор
ЩОЛОКОВА Ольга Пилипівна, Інститут мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри фортепіанного виконавства і художньої культури.

Офіційні опоненти :

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
КИРИЧУК Олександр Васильович, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, завідувач кафедри психології;

доктор мистецтвознавства, професор
ШУЛЬГІНА Валерія Дмитрівна, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри музикології;

доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології
СУПРУН Микола Олексійович, Київський національний університет внутрішніх справ, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів МВС.

Захист відбудеться “09” червня 2010 р. о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою : 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою : 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 6 травня 2010 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. В. Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-історичні перетворення в нашій державі, головними з яких є відновлення і модернізація національної освіти та культури, а також потреба суспільства у формуванні різнобічно розвинутої особистості, підняли культурологічну спрямованість шкільної освіти на більш високий щабель у всіх її галузях. Характерною ознакою сучасних тенденцій цього напрямку є не тільки прагнення громадян отримати освіту (в тому числі й осіб з порушеннями зору), а й проведення радикальних реформ у національних системах масової і спеціальної початкової освіти, державної освітньої політики.

Нове тисячоліття ознаменувалось глобалізацією культурно-освітніх процесів, потужним інформаційним зростанням, як в межах закладів освіти так і засобів масової інформації. У цьому контексті актуальності набуває осмислення шкільною молоддю великого інформаційного навантаження, особливо в спеціальних школах і вимагає пошуку шляхів систематизації та впорядкування різноаспектних повідомлень за рахунок структурування знань на засадах тематичної міждисциплінарної інтеграції, забезпечуючи учнів якісними, синтезованими, довгостроковими знаннями. Однак, повна або часткова втрата зору значно ускладнює процес пізнання, впливає на формування редукованих образів оточуючого світу й утворення асоціативних зв'язків між ними, гальмує і ускладнює процес навчання (зокрема музичного), залишаючись гостро актуальною, важко переборною проблемою для дітей даної категорії й для тифлопедагогічної теорії та практики (Л. Вавіна, О. Гребньов, Т. Головіна, Ф. Гумерова, М. Земцова, О. Зотов, А. Крогіус, О. Скребицький, Л. Сонцева, О. Соколов, В. Феоктистова, С. Федоренко).

Це відбувається тому, що “в процесі філогенезу людина сформувалась як істота оптична” (С. Рубінштейн) і повноцінність зорових відчуттів, як найбільш досконалих детекторів сприймання оточуючого світу, є життєво визначальними. З наукових джерел відомо, що в умовах зорової ізоляції значно зменшується аналізаторний прийом світлової енергії, обмежуючи розуміння звукових сигналів із зовнішнього світу і зменшуючи діапазон сприйняття ознак предметів та їх взаємодію. Внаслідок цього, у дитини з порушеннями зорового аналізатора, особливо на початковому етапі її розвитку, уповільнено формуються навіть фрагментарні уявлення про об'єкти довкілля, обмежуючи сферу чуттєвого і естетичного пізнання, суттєво збіднюючи світосприймання “образу світу”, його художньої картини. Часткові порушення зорового аналізатора або повна його втрата також негативно впливають на: затримку розвитку психічних процесів, мови (спричиняючи вербалізм), духовної сфери; прояв негативних рис особистості: егоїзму, замкненості, занурення у свій дефект, появу утриманських настроїв; оволодіння різними видами діяльності, зокрема музичними; опанування комплексу музично-теоретичних знань, навичок, умінь і пов'язаних з ними здібностей (М. Земцова, В. Кантор, В. Кручинін, О. Литвак, І. Моргуліс, Є. Синьова, Л. Сонцева, Е. Ютріна).

Актуальність проблеми обумовлена ще й тим, що частина дітей з вадами зору в дошкільний період не отримує необхідних корекційно-компенсаторних та музично-естетичних виховних впливів, через відсутність сучасного рівня тифлологічної системи дошкільного естетичного виховання та гіпертрофованої опіки батьків, які не віддають їх до дошкільних закладів для дітей з вадами зору. Найбільший занепад музичного розвитку спостерігається у сліпих дітей через відсутність дошкільних закладів для сліпих малюків. Таким чином із системи цілеспрямованого загальноестетичного та корекційно-компенсаторного впливу випадає дошкільний етап освітньо-виховного процесу, який в загальній і спеціальній педагогіці розглядається як найбільш сенситивний для закладення фундаменту базових знань і повноцінного виховання (Л. Артемова, Н. Ветлугіна, Е. Вільчковський, Л. Комісарова, С. Науменко, Т. Науменко, К. Тарасова). Через це має місце механічне перенесення на молодший шкільний вік змісту, форм та методів дошкільного музичного виховання, без урахування їх вікових і психофізичних особливостей.

Цей факт приводить до недостатньої підготовленості дитини з вадами зору до вивчення предметів художньо-естетичного циклу, або її відсутності особливо у сліпонароджених та осліплених до трирічного віку дітей, коли формуються зорові образи, психічні процеси, відбувається розвиток мови (Л. Григор'єва, І. Гудим, В. Деніскіна, Н. Морозова, І. Сасіна, Т. Свирид'юк, Л. Сонцева, С. Федоренко). Це значно обмежує формування у них пізнавальної установки на повноцінне сприймання емоційно насичених музичних образів та їх адекватне відтворення через різні види музичної діяльності, не сприяє реалізації завдань щодо розвитку гармонійної і соціально активної особистості, формування музичної компетентності й загальної культури.

У системі гармонійного розвитку особистості в масовій і спеціальній школах мистецтво, зокрема музичне як домінуюче, забезпечує стимуляцію розвитку комплексу навчально-пізнавальних, загальновиховних, емоційно-естетичних та інших сфер дитини. Музичне навчання впливає перш за все на виховання людини (В. Сухомлинський), поєднує в собі властивості природного формування у дитини теоретичного мислення, художньо-образного сприймання довкілля і особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, активізацію духовного світу і творчого потенціалу особистості, знайомить з багатовіковою вітчизняною і світовою культурою (О. Апраксіна, В. Білобородова, Л. Масол, О. Ростовський, Т. Танько, В. Шацька, О. Шевнюк, О. Щолокова).

Особлива складність розробки даної проблеми і негативний соціально-історичний досвід ставлення держави й монархів до осіб з психофізичними вадами та інші негаразди гальмували організацію їх освіти й створення спеціальних музично-методичних розробок. Тому в тифлопедагогічній літературі представлені тільки статті учителів-практиків (Ю. Гохфельда, О. Гребньова, Т. Геращенко, М. Деркач, З. Колеснікової, В. Кузнецової, Є. Печерскої, О. Соболева, Р. Токаревої, Н. Убалехта, І. Юганової, Є. Ютріної та ін.), в яких розкриваються різні види музичної роботи з зазначеною категорією дітей, але висновки авторів мають занадто узагальнений характер, автоматично перенесені з системи масового музичного виховання.

Усе це обумовлює необхідність пошуку шляхів інтенсифікації спеціальної початкової музичної освіти на основі інтеграційної спрямованості змісту даної галузі, що забезпечує художньо-розвитковий і корекційно-компенсаторний вплив на особистість дітей з вадами зору.

Реалізація освітніх вимог, висунутих часом і корінними зрушеннями в перебудові початкової музичної освіти в умовах спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору набуває особливої гостроти, оскільки на своєму шляху зустрічає багато перешкод, протиріч і низку проблем, а саме: незадовільну науково-методичну розробленість проблеми; недооцінку корекційно-компенсаторного та адаптаційно-реабілітаційного потенціалу музичного мистецтва; відсутність інтеграційно спрямованої спеціальної організації музично-естетичних видів діяльності, в яких музика виступає провідним і об'єднуючим видом мистецтва тощо. Також має місце незадовільне ставлення керівництва спеціальних шкіл до ранньої профорієнтації, пов'язаної з музикою, як альтернативного варіанту вирішення гостро соціальної проблеми працевлаштування незрячої молоді.

У загальній і музичній педагогіці останнім часом збільшилась кількість робіт, пов'язаних із визначенням методологічних засад інтеграції знань як ефективного засобу їх засвоєння: філософсько-феноменологічному та освітньо-парадигмальному (А. Андрущенко, І. Зязюн, В. Лутай); інтеграційно-змістового оновлення та програмно-методичного забезпечення шкільного художньо-культурного знання (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Ростовський, Г. Падалка, Г. Шевченко, О. Щолокова); концептуального розгляду феномену художньо-культурної інтеграції як руху знань до єдності (М. Сова) та інші.

Однак до цього часу залишаються невизначеними методологічні та теоретико-методичні засади, не розроблена концепція інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти (ІСПМО) та модульно-ейдетична модель інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти (МЕМІСПМО) школярів з порушеннями зору, які утворюють змістову єдність, забезпечують цілісність, доступність та адекватність сприймання музичної інформації в умовах обмеженого зорового досвіду, не розроблена поетапна методика та психолого-педагогічні умови оптимізації музичного навчання.

Відомо, що серед різноманітних засобів, які позитивно-емоційно впливають на дитину з порушеннями зору з метою гармонізації її особистості, стимуляції навчально-пізнавальної діяльності, ключове місце належить музично-естетичним – як найбільш доступним для даної категорії. Для дитини, що розвивається в умовах зорової депривації, музика є тим додатковим, емоційно насиченим джерелом пізнання і диференціації різнобарвних звуків оточуючого світу, який допомагає певною мірою компенсувати й коригувати їхні недосконалі уявлення про образи довкілля та їх емоційні характеристики через зміст музичних творів та комплекс засобів музичної виразності.

В умовах зорової недостатності *корекційно-компенсаторна цінність музичного мистецтва* полягає в тому, що воно є: найбільш ефективним засобом інтегрованого естетичного впливу, який проявляється в тому, що в процесі участі учнів з порушеннями зору в різних видах музичної діяльності,

естетико-виховних заходах активізуються збережені аналізаторні системи за рахунок їх синтетичної роботи та розвиваються музичні здібності; природно відбувається гедоністичний ефект музичного навчання (*що забезпечує особливо цінний для дітей даної категорії характер духовного задоволення*); різнобічне інтегроване сприймання музичних образів; корекція і компенсація емоційних характеристик “образів світу” та формування повноцінних уявлень про прекрасне й адекватне до нього ставлення, що спонукає дітей до демонстрації творчих здобутків і є вищим духовним проявом їх естетичних почуттів.

Багатофункціональність музичної освіти як феномена естетичної і художньої культури особистості, її значущість для формування основ музичної компетентності дітей з порушеннями зору, яка одночасно розвиває, виховує, духовно збагачує, коригує, компенсує, оздоровлює, стимулює, навчає під час одержання естетичного задоволення, а також масштабність сучасного музично-звукового поля і ті суперечності, що виникають між потребами практики і неможливістю повноцінного музичного сприймання означеної категорії дітей, недостатню теоретичну і методичну розробленість проблеми в тифлопедагогіці, зумовили її актуальність та визначили доцільність обраної теми докторської дисертації: *”Теоретико-методичні засади інтеграційної спрямованості музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору”*.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно з планом МОН і НАПН України і пов’язане з розробкою: Державного стандарту спеціальної освіти “Музичне мистецтво” (Постанова № 848 Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р.); системи контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (наказ від 09.07.01. № 504/30); програм з музики для різних типів спеціальних шкіл (наказ МОН України № 917 від 06.12.04. “Про перехід загальноосвітніх закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання з метою розроблення навчальних програм для підготовчих, 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються діти з особливими потребами (зокрема сліпі діти та зі зниженим зором)”. Дисертаційне дослідження є також одним із напрямків комплексних тем лабораторії тифлопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України “Науково-педагогічні засади удосконалення змісту освіти учнів з порушеннями зору” (реєстраційний № 0101V000608) і “Науково-методичне забезпечення реалізації змісту початкової освіти дітей з порушеннями зору” за індивідуальною темою “Інтеграційна спрямованість змісту музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору”; входить до складу планової науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: “Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей з вадами розумового та фізичного розвитку” за індивідуальною темою “Засоби та методи музично-естетичного виховання молодших школярів з вадами зору” (протокол № 5 від 26 грудня 2002 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (№ 301, протокол № 10, від 30.03.2004 р.) та узгоджена у

Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні НАПН України (№ 390; протокол №4 від 28.04.2004 року).

Об'єктом дослідження є процес навчання на уроках музики в спеціальних школах-інтернатах для дітей з вадами зору.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади інтеграційно спрямованого змісту початкової музичної освіти учнів з порушеннями зору.

Мета дослідження полягає у розробці, теоретико-методичному обґрунтуванні засад ІСПМО школярів з порушеннями зору та експериментальній перевірці МЕМІСПМО, націленої на забезпечення ефективності формування у них основ музичної компетентності з подальшою музично професійною орієнтацією найбільш музично обдарованих дітей.

Концепція дослідження ґрунтується на законах діалектичної єдності та інтегрованого взаємозв'язку явищ і законів світу як цілісної системи. *Інтеграційна спрямованість музичної освіти* дітей з порушеннями зору розглядається як освітньо-виховний, корекційно-розвитковий комплекс, що ґрунтується на засадах тематичної інтеграції різних видів мистецтва і дитячому фольклорі; забезпечує цілі, завдання, методи, принципи, форми проведення уроків музики, з урахуванням психофізичних особливостей та специфіки сприймання музичного матеріалу; визначає результативність інтегрованих музичних знань, навичок, умінь; певний рівень їх музичної компетентності.

Основу концептуальних положень становить інтеграція змісту мистецьких міждисциплінарних знань, що розкриває їх семантичну – понятійно-сміслову сферу як *типу інтеграції*; синтетичного використання різних дидактичних принципів і методів ефективного навчання для вивчення складних об'єктів початкової музичної освіти як *виду інтеграції* та модульно-ейдетичного конструювання навчання в умовах уроку музики як *форми інтеграції*. Музична освіта, як дидактична основа художньої культури особистості, є інтегративним, багатофункціональним явищем в різних галузях життєдіяльності людини. Для дітей, у яких внаслідок пошкодження зору обтяжуються процеси пізнання, навчання і взаємовідносин з оточуючим світом, особливого значення набуває *адекватне сприймання* музичної інформації й свідоме засвоєння бази музичних знань, які забезпечують різні види впливу на організм дитини: пізнавально-розвиткові, етично-виховні, музично-діяльнісні, інтеграційно-культурознавчі, корекційно-компенсаторні, оздоровчо-реабілітаційні тощо). Опанування інтеграційного принципу засвоєння музичних знань виводить їх на якісно новий, вищий рівень. Саме музичне мистецтво (і, в першу чергу дитячий фольклор – як найбільш доступний вид національного мистецтва для всіх категорій дітей) покликане забезпечувати формування високого рівня духовності особистості, музичної компетентності на різних етапах її розвитку.

Методологічну основу аргументації концептуальних положень загальної початкової музичної освіти віддзеркалює логіка висвітлення і впровадження в практику директивних матеріалів спеціальної початкової освіти, пов'язаних із музичним мистецтвом (Державних стандартів, критеріїв оцінювання навчальних досягнень, програм з музики для підготовчого-1, 2-4 класів учнів з

порушеннями зору), а також розробка на їх основі МЕМІСПМО як найбільш ефективної музичної технології навчання.

Дана модель ґрунтується на комплексному застосуванні в навчальному процесі таких *принципів*: загальнопедагогічних (гармонійного розвитку особистості і природовідповідності, науковості й доступності, цілісності й системності, культурологічної герменевтики, активності й емоційно-духовної насиченості, інтегративності і модульно-ейдетичного структурування матеріалу, медіа-освіти та самоосвіти); *принципах музично-естетичного виховання* (художньо-естетичного аксіологізму, взаємодії етнокультурного виховання з сучасним життям, взаємозв'язку естетичного виховання, розвитку і музичної освіти); *спеціально педагогічних* (перманентного педагогічного моніторингу і навчального співробітництва, катамнезно-антропологічному, синергетичної й корекційно-компенсаторної спрямованості початкової музичної освіти, педагогічного оптимізму та перспективності).

Дослідно-практична робота доводить, що в умовах підвищеного перевтомлення і клінічної неоднорідності дітей з порушеннями зору, найбільш оптимальним є інтеграційний принцип конструювання змісту урочного матеріалу з використанням певних гуманітарних предметів та логічною зміною різних видів мистецьких діяльностей (музичних, літературних, образотворчих, рухово-ритмічних, пантомімічних), як засобу перепочинку і комплексно-синтетичного сприймання навчального матеріалу, які відповідають темі й меті уроку музики і де музика займає провідне місце та виступає емоційно забарвленим фактором закріплення знань. Замінивши таким чином “однобічний напрямок засвоєння знань і формування мислення”, який за К. Ушинським “ні в чому, не може бути таким шкідливим, як у педагогічній практиці”.

Художньо-образне сприймання музичних творів стає більш різнобічним і адекватним завдяки інтеграційно оновленому змісту, додатковій інформації з інших предметів, що допомагає збагатити дитячі уявлення про навколишній світ, світосприймання й світовідчуття, активізувати навчально-виховний процес, оскільки дозволяє не перевантажуючи дитячий організм навчальним матеріалом одного предмету, використовувати різні види й форми мистецьких діяльностей. Це надає початковій музичній освіті авангардної ролі особливо з боку її ранньої профорієнтації музично обдарованих дітей з порушеннями зору.

Навчальні музичні досягнення молодших школярів з порушеннями зору розглядаються як позитивний кінцевий результат, який нівелює їхні попередні невдачі й допомагає через позитивні емоції набути відповідного рівня музичної компетентності. *Музична компетентність* є естетичною цінністю особистості з порушеннями зору і ґрунтується на комплексному використанні різних видів музичного мистецтва, забезпечує формування основ музичної культури.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що якісне опанування змісту початкової музичної освіти і музичну компетентність дітей з порушеннями зору можна ефективніше забезпечити за рахунок використання інтеграції змісту предметів освітньої галузі “Мистецтво”, об'єднаних однією темою, де провідним і зв'язуючим виступає музичне мистецтво, що також

сприятиме розв'язанню корекційно-компенсаторних завдань їх навчання і виховання.

Вважаємо, що врахування соціально-історичних факторів та музично-етногенетичних особливостей українського етносу, які впливали на розвиток найбільш доступних первинних форм музикування серед сліпих як засіб елементарного їх життєзабезпечення (були різні види музичної діяльності, що здійснювали переважно сліпі кобзарі, бандуристи, лірники, скрипалі), розкриває можливості ранньої профорієнтації музично обдарованих дітей даної категорії на отримання ними альтернативної музичної освіти за умови її спеціальної організації.

Ми також передбачаємо, що досягти позитивних результатів цієї поліфункціональної, багаторівневої, корекційно-компенсаторної системи початкової музичної освіти в спеціальних школах-інтернатах дітей з різним ступенем зорових порушень можливо за таких умов :

- дотримання санітарно-гігієнічного режиму в різних напрямках роботи (оздоровчо-профілактичному, організаційно-методичному, мистецько-діяльнісному);
- доцільно-повноцінного використання всіх збережених аналізаторних систем дитячого організму з вадами зору на полімодальній основі;
- забезпечення корекційно-розвиткових та компенсаторно-реабілітаційних впливів засобами музики на весь ансамбль сенсорних можливостей і музично-творчих здібностей дітей з ушкодженим зором;
- запровадження МЕМІСПМО і компонентної структури ІСПМО дітей з порушеннями зору на уроках музики, що забезпечують різнобічність і цілісність сприймання музики та перенесення її на інші форми дозвілля;
- використання кращих, найбільш доступних зразків дитячого музичного мистецтва на основі ефективних музичних технологій і поетапної методики оволодіння комплексом музичних знань, навичок, умінь, що сприятиме адекватному формуванню цілісної картини художнього світу.

Реалізація мети і перевірка гіпотези дослідження забезпечує вирішення таких **завдань**.

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми в науково-методичній літературі та практиці музичного навчання у спеціальних школах-інтернатах для сліпих і слабозорих учнів.

2. Визначити теоретико-методичні засади інтеграційно спрямованої початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору.

3. Уточнити тлумачення поняття “початкова музична освіта” відносно дітей з порушеннями зору.

4. Дослідити розвиток соціально-історичної динаміки музикування сліпих на основі аналізу соціокультурного онтогенезу тифлопедагогіки.

5. Розкрити особливості гармонізації особистості дітей з порушеннями зору в умовах спеціальних шкіл-інтернатів як пріоритетного освітньо-виховного напрямку і кінцевого результату їх різнобічного розвитку.

6. Розробити й обґрунтувати концепцію дослідження, компонентну структуру, критерії, показники та рівні сформованості початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору.

7. Теоретично довести і експериментально перевірити ефективність модульно-ейдетичної моделі інтеграційно спрямованої початкової музичної освіти школярів з порушеннями зору та поетапної методики її опанування.

8. Обґрунтувати практичну необхідність перманентного педагогічного моніторингу ІСПМО школярів з порушеннями зору.

9. Здійснити програмно-методичне забезпечення ІСПМО школярів з порушеннями зору.

Методологічну основу дослідження становлять : концепція сучасної філософії освіти України, яка є оновленою парадигмою значно вищого рівня і гатунку, спрямованою на досягнення кінцевої мети – формування гармонійно розвиненої особистості, що у суспільно-історичному контексті діє як віддзеркалення “інтеграційної функції культурної парадигми” (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Лутай, В. Огнев’юк); філософські та соціокультурні засади спеціальної освіти (Віт. Бондар, В. Синьов, М. Малофеев, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Фомічова та ін.); методологічні засади формування соціально активної особистості як актуалізації її активної життєвої позиції (О. Киричук, О. Литвак, Є. Синьова); методологія мистецької освіти, що обґрунтовує інтеграційний вплив мистецтв на духовний прогрес підростаючого покоління (Л. Виготський, О. Киричук, О. Рудницька, Г. Падалка, О. Отич, О. Олексюк, О. Шевнюк, О. Щолокова, В. Шульгіна); наукові положення, в яких музична освіта розглядається як невід’ємна складова, феномен естетичної і художньої культури особистості з урахуванням її “основних екзистенціалій буття” (Ю. Борев, В. Петрушенко та ін.); психофізіологічні теорії чуттєвого пізнання та значення зору в життєдіяльності людини, що ґрунтуються на природничонаукових положеннях і є основою формування компенсаторних пристосувань при ураженні зору (С. Кравков, В. Бехтерев, Л. Виготський, М. Земцова, О. Литвак, І. Моргуліс, І. Павлов, І. Сеченов, В. Синьов, Є. Синьова, А. Ухтомський); психологічні теорії чуттєво-раціонального пізнання та ролі людини, як соціального суб’єкта, в культурному освоєнні світу, в якому діє синтез біологічного і соціального (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Іванов).

Теоретичною основою дослідження є: концепції та нормативні документи (освітні стандарти, програми) початкового музичного навчання масових і спеціальних шкіл; теоретичне обґрунтування інтеграційної траєкторії початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору та шляхи її реалізації; соціально-історичний підхід до аналізу попереднього педагогічного досвіду й прогнозування перспектив культурогенезу дітей, зокрема з порушеннями зору (Ю. Богуцький, Віт. Бондар, В. Гудоніс, Е. Кучменко, М. Малофеев, М. Супрун, О. Ростовський, В. Феоктистова та ін.); розгляд мистецтва в ракурсі специфічної форми віддзеркалення “образу світу” як гаранта збереження його суспільно-історичної динаміки в творах мистецтва (Ю. Борев, О. Леонтєв, Б. Лихачов та ін.); теоретичні засади і закони музичного мистецтва, що

починаються з естетико-філософських ідей світового значення античних шкіл Еллади (Аристотеля, Піфагора, Платона, Плутарха, Демокрита), в яких *центральною концепцією є навчання “мистецтву муз” як головного ядра гармонійного розвитку особистості* (О. Лосєв); археологічні матеріали щодо античної паралелі культурного онтогенезу України та перенесення грецької музично-естетичної системи виховання на українську (Б. Рибаків, В. Воронкова, А. Русяєва, В. Хвойко та ін.); теоретико-методичні засади інтеграційного та комплексного використання мистецтва у школі (Л. Масол, Н. Миропольська, А. Солодка, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова та ін.); теоретичні і дидактичні засади навчання і виховання дітей з вадами зору молодшого шкільного віку (Т. Головіна, М. Земцова, І. Костючек, З. Єрмолівич, І. Моргуліс, Л. Сонцева, Е. Стернина, В. Феоктистова, Л. Фоміна, М. Хватцев); теоретичні і психофізичні засади використання музикотерапії та арт-терапії (З. Матейова, В. Петрушин, Г. Побережна, К. Орф); ідеї гуманістичної педагогіки як основи ментальності українського народу, що виховуються засобами дитячого фольклору (А. Авдієвський, А. Болгарський, С. Горбенко, Г. Лозко, Ю. Руденко та ін.); ідеї особистісно зорієнтованого підходу до виховання (І. Бех); теоретична і практична доказовість особливого значення музики в житті осіб з порушеннями зору “як найбільш до цього здібних” та їх професійного навчання музики (В. Гаюї, В. Гудоніс, О. Скребицький, В. Кантор); використання перманентного педагогічного моніторингу як важливого показника професійної майстерності учителя в системі загальної й спеціальної мистецької освіти (Н. Гузій, Н. Гуральник, І. Дмитрієва, І. Зязюн, А. Козир, Г. Ніколаї, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Отич, С. Сисоєва, Т. Танько, О. Шевнюк, В. Шульгіна, О. Щолокова, О. Хижна).

Доцільність використання комплексу взаємозалежних загальнонаукових і дидактичних **методів дослідження** була зумовлена цілями та завданнями на всіх етапах науково-дослідної роботи, що забезпечувало різнобічне пізнання об'єкта і предмета дослідження та підтвердження його гіпотези, а саме: *аналітико-емпіричних*: теоретичний аналіз, синтез і узагальнення науково-методичної літератури з позицій інтеграційних підходів до проблеми дослідження; компаративний історико-емпіричний аналіз; контент-аналіз існуючого навчально-методичного забезпечення; *загальнопедагогічних*: педагогічне спостереження, протоколювання, анкетування, експертні оцінки, експрес-інтерв'ю, тестування, інструктаж, наочно-ілюстративні, демонстрування, метод “переплутанки”, мотивації музичного навчання, логічної зміни різних видів мистецьких діяльностей (як метод комплексно-синтетичного сприймання навчального матеріалу); *науково-дослідних*: експериментальні, інтерактивні, рефлексивні, репродуктивні, евристичні, моделювання, порівняльний аналіз експериментальних даних та їх екстраполяція; методи математичної обробки результатів експерименту, що здійснювались за допомогою багатофункціонального статистичного критерію Фішера – φ^* (з використанням програми STATISTICA for Windows and Microsoft Excel 2003), для підтвердження вірогідності вимірювань і доказу

ефективності МЕМІСПМО в процесі опанування поетапної методики; *спеціальних методів* : катамнезний аналіз медичних карток дітей з вадами зору, аудіовізуального та дотико-слухового впізнавання об'єктів, каузальний метод; *музично-тифлопедагогічних* : музикотерапевтичний метод “Ефект Моцарта”, стимуляційних, музичної суггестенії, корекційно-компенсаторних; музичнокреативного самовираження, інтеграції мистецьких знань.

Організація і проведення дослідження носили поетапний характер і здійснювались протягом 2000-2009 рр.

I етап (2000-2002 рр.) – аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження; розробка теоретико-методичних засад та концептуальних підходів до початкового навчання музики дітей даної категорії; вивчення педагогічного досвіду цього напрямку; формулювання робочої гіпотези, визначення мети і завдань, предмету дослідження; розробка компонентної структури ІСПМО; обґрунтування методики та добір методів дослідження.

II етап (2002-2005 рр.) – коригування та удосконалення компонентної структури ІСПМО, рівневих показників і критеріїв оцінювання, поетапної методики й методів, що її забезпечують; проведення констатувального експерименту, результати якого підтвердили практичну необхідність розробки експериментальної методики дослідження; розробка Державного стандарту “Музичне мистецтво” (2003 р.) та програми “Музика” за ІСПМО для шкіл сліпих дітей та дітей зі зниженим зором (підготовчий – 1 класи) (2005 р.); написання статей та апробація результатів тощо.

III етап (2005-2009 рр.) – проведення експериментального дослідження, в процесі якого уточнювався зміст, структурування, систематизація навчального матеріалу і методика проведення ІСПМО; здійснювався порівняльний аналіз, статистична обробка отриманих даних, які підтвердили ефективність МЕМІСПМО та поетапної методики її реалізації; узагальнення отриманих результатів, формулювання у висновках науково-методичних та практичних результатів, відносно розв'язання поставлених дослідних завдань; оформлення матеріалів дослідження. Здійснювалась розробка : програми “Музика” для сліпих та зі зниженим зором дітей 2-4 класів (2006 р.); науково-методичного (2008 р.) та навчально-методичного (2009 р.) посібників; монографії (2009 р.); проводилась апробація результатів.

Дослідно-експериментальна робота проводилась в спеціальних школах-інтернатах : м. Києва (для сліпих дітей № 5); гімназії-інтернаті для сліпих дітей ім. В. Короленка м. Харкова; для дітей з послабленим зором № 12 м. Харкова, м. Конотопа, м. Боярки; навчально-реабілітаційному центрі “Левеня” для дітей з вадами зору м. Львова; загальноосвітній школі № 14 м. Києва; дитячому дошкільному навчальному закладі комбінованого типу № 11 “Казка” м. Шостка; спеціальному ДНЗ № 51 м. Київ, дошкільному навчальному закладі № 44 м. Київ. В експерименті взяли участь 560 дітей (225 сліпих + 335 слабозорих) і 108 дітей з нормальним зором, 52 учителя і вихователя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше розроблено :

- теоретико-методичні засади та компонентну структуру ІСПМО дітей з порушеннями зору; рівні розвитку, показники та критерії її оцінювання; концепцію дослідження; визначено причини відставання і шляхи їх подолання;
- модульно-ейдетичну модель інтеграційно спрямованої початкової музичної освіти школярів з порушеннями зору та поетапну методику її опанування;
- Державний стандарт спеціальної освіти (початкова ланка) освітньої галузі “Музичне мистецтво”, в якому пріоритетне значення надається інтеграційному принципу конструювання змісту навчального матеріалу з різних видів мистецтва відповідно темі й меті уроку музики;
- програмно-методичне забезпечення з предмету “Музика” для дітей сліпих та зі зниженим зором (підготовчий-4 класи), яке впроваджено в практику;
 - узагальнено* : розвиток соціально-історичної динаміки музикування сліпих на основі аналізу соціокультурного онтогенезу тифлопедагогіки;
 - конкретизовано* : зміст ІСПМО дітей з порушеннями зору;
 - уточнено* : тлумачення поняття “початкова музична освіта” відносно дітей з порушеннями зору; понятійний апарат та систему принципів навчання музики;
 - дістали подальшого розвитку положення про* : використання в педагогічній практиці спеціальних шкіл-інтернатів для дітей із зоровим вадами комплексу функцій музичного мистецтва: гедоністичних, навчально-пізнавальних, розвитково-виховних, оздоровчо-профілактичних, музикотерапевтичних, корекційно-компенсаторних;
- ранню професійну орієнтацію музичного обдарованих дітей молодшого шкільного віку з вадами зору в галузі музичного мистецтва;
- галузь музичної тифлопедагогіки, започатковану В. Гаюї (кінець XVIII – початок XIX ст.) і забуту на сучасному етапі.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методичних засад інтеграційної та корекційно-компенсаторної спрямованості змісту ІСПМО; формуванні основ музичної компетентності та художньої культури в учнів з порушеннями зору; програмно-методичних матеріалів цього напрямку освіти; у визначенні етапів формування ІСПМО школярів з порушеннями зору, які передбачають використання збережених аналізаторних систем, що сприятиме адекватному засвоєнню музичних знань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в забезпеченні практики програмним і методичним корекційно-розвитковим матеріалом в галузі музичного мистецтва; в розробці інтегрованих уроків та занять-заходів з музики для молодших школярів з вадами зору та створенні відповідних методичних розробок.

Впровадження результатів дослідження систематично здійснювалось у навчально-виховний процес НПУ імені М. П. Драгоманова на кафедрах Інституту мистецтв, на лекціях із студентами і магістрами; Інституту корекційної педагогіки і психології зі студентами тифлопедагогічного відділення (2000-2004 рр.); Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 980 від 29.05.2006 р.); в практику спеціальних

шкіл-інтернатів для дітей з порушеннями зору розробленого автором Державного стандарт спеціальної освіти (початкова ланка) освітньої галузі “Музине мистецтво” (постанова № 848 Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р.) (довідка № 420 від 9.11.2004 р.) та програмно-методичного забезпечення предмету “Музика” для дітей сліпих і зі зниженим зором та інших категорій (підготовчий-1 та 2-4 класи) (довідка № 143 від 9.04.2009 р.).

Апробація результатів дослідження проводилась у процесі виступів і обговорень його основних положень та результатів на науково-методичних і науково-практичних конференціях, педагогічних нарадах. **Міжнародних**: “Актуальні проблеми виховання та навчання студентів із особливими потребами” (Київ, 2000, 2001); “Творчі аспекти освіти дітей з особливими потребами (Зелена Гура, Польща, 2001, 2004); “Педагогіка добра в контексте етнокультурного соціума” (Симферополь, 2001); “Різнобічна інтеграція в теорії і практиці навчання – перспективи нового століття” (Люблін, Польща, 2002); “Роль навчання в житті осіб з особливими потребами” (Варшава, Польща, 2003, 2004); “Мистецька педагогічна освіта: методологія, теорія, практика” (Київ, 2004); “Педагогіка спеціальна: концепції і перспективи” (Меджиздрой, Польща, 2005); “Творчі аспекти освіти дітей з особливими потребами” (Бидгощ, Старі Яблонки, Ольштин, Польща, 2005); “Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття” Київ, 2005); “Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології” (Кам’янець-Подільський, 2007); “Теорія і практика: взаємозв’язки та взаємозбагачення” (Київ, 2008); “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2007-2009); “Арт-терапия: инновационное пространство для поддержки физического, психического и духовного здоровья человека” (Миколаїв, 2009). *Всеукраїнських*: “Медико-психологічні проблеми дефектології” (Херсон, 2001); “Спеціальна освіта в Україні: погляд у майбутнє” (Київ, 2004); на Першому Всеукраїнському з’їзді тифлопедагогів (Харків, 2006); “Педагогічних читаннях пам’яті О. П. Рудницької” (Київ, 2006-2009); “Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти (Київ, 2007); “Сучасні методи медико-педагогічної роботи дітей з вадами зору” (Львів, 2007); “Науково-методичне забезпечення реалізації змісту початкової освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку” (Київ, 2008). *Міських*: “Науково-методичні засади розробки програмного забезпечення спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів” (Київ, 2008); “Корекційно-компенсаторна спрямованість навчально-виховної роботи з дітьми, які мають порушення зору” (Київ, 2009); на звітно-наукових конференціях НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 2000-2009); *Обласних* науково-методичних семінарах: “Дидактичні та методичні аспекти організації навчання дітей з порушеннями зору” (Боярка, Київської обл., 2006 р.) та ін.

Обговорення результатів експериментального дослідження здійснювалось на засіданнях кафедри фортепіанного виконавства та художньої культури Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; лабораторії тифлопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Київ, 2000-2008), а також централізовано обговорювалось педагогічним складом всіх спеціальних-інтернатів для дітей з

вадами зору України (за наказом МОН України з метою навчально-методичного забезпечення предметів початкової ланки освіти).

Вірогідність і аргументованість результатів дослідження забезпечується: теоретико-методологічним обґрунтуванням концептуальних положень, в основу яких покладено інтегроване об'єднання філософських, психолого-педагогічних, естетичних, історико-соціальних провідних ідей, щодо національного виховного ідеалу і кінцевої мети оновленої парадигми освіти – формування гармонійно розвиненої особистості на ґрунті національних традицій. Теоретико-методичні засади ІСПМО забезпечують використання принципу об'єднання різних видів мистецтва та комплексу інтерактивних музичних технологій в умовах корекційно-компенсаторного розвитку, взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних предмету, меті, завданням і логіці проведення поетапного наукового експерименту, результатам статистичного підтвердження ефективності впровадження в практику модульно-ейдетичної моделі та поетапної методики її опанування.

Кандидатська дисертація "Корекційна спрямованість музично-естетичної діяльності сліпих молодших школярів у позаурочний час" захищена у 2000 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. По проблемі дослідження опубліковано 72 одноосібні науково-методичні праці, серед них: 1 монографія (44,37 др. арк.), 2 посібники (18,33 др. арк.), 29 статей у фахових виданнях (12,3 др. арк.), 15 навчально-методичних матеріалів з грифом МОН України (26 др. арк.), 19 статей у наукових збірниках (з них у зарубіжних 7 – 3 др. арк.), матеріалів науково-практичних конференцій. Загальний обсяг друкованої продукції 110,5 др. арк.

Структура дисертації складається: зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (540 найменувань, з них 28 – іноземними мовами). Повний обсяг тексту роботи викладений на 570 сторінках, з них 456 сторінок основного тексту. У тексті містяться 12 таблиць, 33 рисунки, що разом з додатками становить 60 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність проблеми дослідження і обумовлено доцільність її науково-методичної розробки; визначені об'єкт, предмет, мета, окреслені завдання; викладено концепцію і гіпотезу; охарактеризовано класифікацію методів та етапи науково-дослідної роботи; розкрито і обґрунтовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора в освітню галузь; висвітлено результати експериментальних досліджень, їх апробацію та впровадження в практику; наведені данні про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами та експериментальну базу дослідження, опубліковані науково-методичні праці за темою дисертації; розкрито структуру і обсяг дисертаційного дослідження.

У першому розділі “Теоретико-методологічні засади інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору” розкрито основні концептуальні положення і наукові досягнення, які складають теоретико-методологічні засади ІСПМО дітей з порушеннями зору: філософські (національна парадигма філософії освіти та філософія музики), природничонаукові та катамнез контингенту дітей, історико-соціальні, полікультурні (естетична і художня культура, національна культура – дитячий фольклор, академічна музична культура), психологічні (психологія і тифлопсихологія, музична психологія), педагогічні (педагогіка і тифлопедагогіка, музична педагогіка, інтеграція мистецтв). Висвітлення методологічних засад початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору розкриває наукові підстави, комплекс базових взаємоінтегруючих і взаємозалежних *підходів*: *гуманістичний*, в основу якого покладено національну гуманістичну ідею, що забезпечує створення “зони психологічного комфорту”, формування толерантних навчальних взаємовідносин; *катамнезо-антропологічний* – ґрунтується на клінічних відомостях про дитину (стані зору, супутніх дефектах); *корекційно-компенсаторний* – спрямований на забезпечення виконання головного завдання тифлопедагогіки *корекції* і *компенсації* вторинних відхилень розвитку; *особистісно-евристичний*, пов’язаний з навіюванням учням роздумів і міркувань, у результаті яких вони самі приходять до творчого вирішення поставлених завдань на уроці; *рефлексивно-діяльнісний* забезпечує інтеграцію змісту музичної освіти, синтез мистецтв, активізацію пізнавальних процесів; *інкультуративний* – багатофункціональний, міждисциплінарний об’єднуючий комплекс, пов’язаний з проникненням культури у всі сфери життєдіяльності учня; *аксіологічний* – орієнтує вчителя на формування в учнів системи духовних цінностей; *системно-конструктивний* – забезпечує планомірне розташування змістових музично-освітніх елементів та визначає функціональну доцільність і якість даної системи навчання.

На основі аналізу першоджерел з проблеми дослідження визначено, що в умовах спеціального навчання дітей з різними зоровими порушеннями *музична освіта* виступає як феномен естетичної і художньої культури, як універсальне багатофункціональне явище, яке симультанно здійснює позитивний вплив на гармонізацію психофізичних процесів особистості: збагачує її духовний світ образно-художніми враженнями, естетично і художньо розвиває, виховує, освічує, виконує компенсаторні й оздоровчо-лікувальні функції, здійснює гедоністичний ефект; для особливо обдарованих дітей складає мотиваційну основу ранньої профорієнтації й набуття спеціальностей музикантів.

Важливим аспектом для розкриття методологічних засад спеціальної початкової музичної освіти, що здійснюється в умовах корекційно-компенсаторного навчання є аналіз природничонаукових основ формування компенсаторних пристосувань при ураженні зору (в світлі рефлексорної теорії І. Павлова). Компенсація, за законами розвитку вищих психічних функцій нервової системи, забезпечує сліпим цілісність сприймання предметів довкілля.

Інтенсивність розвитку психіки, її компенсаторна перебудова при аномаліях залежить від спеціальних педагогічних умов, що враховують специфічні особливості конкретної аномальної дитини та оптимізують корекційно-компенсаторний процес, попереджаючи розвиток негативних супутніх новоутворень в різних підструктурах особистості (В. Синьов). Психологічні особливості сприймання у осіб з порушеннями зору та механізми компенсації їх неповноцінних уявлень досліджували М. Земцова, Ю. Кулагін, Н. Костючек та ін.; теоретичне обґрунтування компенсаторних пристосувань при ураженні зору здійснили О. Литвак, І. Моргуліс, Є. Синьова, Л. Солнцева.

Науково доведено, що формування складних компенсаторних механізмів організму регулюється центральною нервовою системою, яка виступає їх матеріальним субстратом. Для сенсорної організації сліпих властиві такі внутрішні міжаналізаторні зв'язки – тактильно-кінестетично-слухові й рухово-вестибулярна установка. Домінування одного з аналізаторів, при заміщенні зорового іншим, залежить від виду сприймання сліпими інформації, на відміну від “зорово-тактильно-кінестетичних зв'язків і оптико-вестибулярної установки” у зрячих, що сформувалась завдяки філогенезу всього органічного світу й суспільно-історичного розвитку людини (О. Литвак). У процесі музичного навчання у сліпих утворюються слухо-тактильно-кінестетичні міжаналізаторні зв'язки й рухово-вестибулярна установка, що дає можливість володіння музичною діяльністю.

Практикою підтверджено, що найбільший навчально-пізнавальний ефект досягається завдяки використанню інтеграційного навчання. З позиції сучасної педагогічної науки інтеграційні процеси в школі розглядаються як комплекс педагогічних впливів, що включають нерозривну *єдність переходу на інтегровані знання учнів*, враховуючи взаємозв'язки, взаємовплив, взаємопроникнення між певними темами (О. Савченко, О. Ярулов). Принцип інтеграції змісту знань з різних предметів ми розглядаємо як прогресивний шлях до знаходження певних закономірностей об'єднання частин різних предметів, їх систематизацію, більш детальне, цілісне і всеосяжне проникнення в сутність навчального матеріалу, а також як *інтегративне управління (всебічний педагогічний моніторинг)* шкільним освітнім процесом. У рамках даної роботи ми досліджуємо лише інтеграційну спрямованість *змісту* початкової музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору на основі використання дитячого фольклору як провідного жанру музичного навчання.

Завдяки інтегрованості різних видів дитячого фольклору, що беруть свій початок ще з першоджерел дохристиянського синкретичного мистецтва, його емоційно-естетичної привабливості та щирості, природного наповнення духовного світу дитини гедоністичними відчуттями, цей вид національного мистецтва виступає головним джерелом формування духовності, гуманізму, людяності. Доступність, колективна співтворчість і художня комунікація сприяють його швидкому поширенню у дитячому середовищі, стаючи генератором високої соціальної активності й соціалізації дітей різних категорій. Багатовікова практика виховання засобами дитячого фольклору довела, що він

є акумулятором національних традицій і принципів, віддзеркаленням “інтеграційної функції культурної парадигми” сучасної педагогіки.

Вважається, що кожне нове покоління повинно трансформувати культурно-освітній досвід найвидатніших цивілізацій і використовувати його найцінніші здобутки для виховання нових поколінь відносно сучасних цінностей даного суспільства. У цьому контексті в роботі відзначається, що колискою і фундаментом Європейської культури є надбання різних галузей античної науки та мистецтва, тому історичний відлік Європейської культури починається саме з тих найдавніших часів та культурних пам'яток історії людства, до яких причетна і чим безумовно пишається історія української культури. Це відбувається тому, що на її території ще у VII ст. до н. е., було закладено грецькі міста-поліси, які тривалий час виконували місію культурних і торговельних центрів Причорномор'я, впливаючи на формування культури і естетичне виховання молоді сусідніх племен, генофонд українців (Б. Рибаків, В. Насулко, Г. Батичко, В. Воронкова, В. Крапівіна, А. Русяєва та ін.).

Незважаючи на те, що археологам, історикам і представникам естетичної науки добре відомі джерела походження гармонійного виховання особистості в Греції, а також причини впливу давньогрецької культури на розвиток праукраїнської й сучасної української культури, в педагогічній літературі недостатньо висвітлені ці витoki освітньо-культурних надбань нашого народу, узагальнений освітньо-виховний досвід запозичення у греків системи гармонізації особистості та перенесення його з певною трансформацією в українську педагогічну науку і практику. Цей напрям дослідження здійснюється нами для підтвердження того, що саме антична система гармонійного виховання є праматір'ю і головною метою сучасної парадигми національної освіти України як найбільш ефективна і гуманна. Аналіз історичних, археологічних, естетичних першоджерел допоміг розкрити античну паралель культурного онтогенезу України та її суттєвий вплив на розвиток вітчизняної музичної освіти і гармонізації особистості дітей різних категорій.

У другому розділі *“Історико-соціальна обумовленість генезису музикування сліпих та розвиток музичної освіти осіб з порушеннями зору (європейський регіон із стародавніх часів – до початку XXI ст.)* здійснено ретроспективний аналіз зародження, розвитку та становлення різних видів музикування серед сліпих, який виявив його складний і стрибкоподібний шлях.

Представники історичної і дефектологічної науки (Віт. Бондар, В. Гудоніс, І. Зязюн, Е. Кучменко, М. Малофєєв, М. Супрун, А. Шевцов та ін.) доводять, що врахування соціально-історичного досвіду в процесі педагогічних досліджень розширює їх обрій і спрямовує на глибоке розуміння сутності самого явища. Такий підхід допомагає розглядати історичні факти у контексті розвитку вітчизняної системи спеціальної освіти і даної проблеми.

Враховуючи сучасні погляди на історичну періодизацію системи спеціальної освіти (М. Малафєєв), у роботі розглядається шість її основних еволюційних періодів з відповідною трансформацією до культурно-історичного розвитку України та навчання сліпих музиці (I-й : з VIII ст. до н. е. – до кінця XI ст. н. е.; II-й : XII–XVIII ст.; III-й – кінець XVIII ст. – початок XX ст.; IV-й –

з початку XX ст. – до 70-х рр.; V-й – з 70-х рр. – до 90-х рр. XX ст.; VI-й – з 1991 р. і до сьогодні).

Відносно передумов і причин зародження співу серед сліпих в історико-соціальному аспекті слід зазначити, що це були первинні прояви через спів, найбільш доступного і емоційного засобу вираження їх важкого духовного та фізичного стану в ті часі. Вони перебували не тільки у повній обмеженості зорових контактів, а й у соціальній ізоляції. Починаючи із зародження первинних форм суспільства, їх пісенно-фольклорна творчість була спричинена несприятливими соціально-історичними умовами та жахливим існуванням.

За античності (*I-період*) формуються дві протилежні тенденції ставлення до калік: *негативна і гуманна*, які повністю віддзеркалюють духовні та соціально-політичні пріоритети певного суспільства, ментальність, а також суб'єктивні особистісні цінності видатних філософів як найбільш освіченого, мудрого й елітного прошарку стародавнього світу. В Античній Греції гуманно-доброзичливе ставлення (а особливо шанобливе для видатних сліпих: Гомера, Д. Олександрійського та ін.) і зовсім полярне – агресивно-несприйнятливим та відторгнення суспільством неповноцінних людей в Стародавньому Римі. Але цей грецький досвід стародавній Рим теж використовував для видатних сліпих (К. Цека та ін.). Античність характеризується тим, що в Афіньських школах до обов'язкових предметів належала *музика* і вперше були розроблені спеціальні програми для сліпих, зокрема і програми з музики.

З IV ст. у Візантії при церквах відкриваються перші притулки для калік, у яких використовується спів псалмів як культурно-виховний захід. Формується своєрідна Візантійська модель монастирського призирства над неповноцінними людьми, організовуються перші монастирські школи.

Ставлення до калік руських царів, князів, бояр та інших представників вельми заможних прошарків населення завжди було терпимо-співчутливим, але далі співчуття і поодиноких пожертв, організації богаділень справа не йшла. Виключенням були два російські монархи – київський князь Володимир і цар Петро I. Починаючи з X століття, завдяки князю Володимирі Київська Русь копіює тодішню візантійську модель монастирського піклування стосовно різних калік, Петро I перекладає на монастирі опікування інвалідами, взявши за зразок західноєвропейську практику допомоги знедоленим.

Висвітлюючи стан музичної освіти сліпих *I-го періоду*, що охоплює часовий діапазон понад два тисячоліття, можна лише говорити про життєві негаразди, що змушували сліпих полонених опановувати доступний їм вид діяльності – спів, накопичувати пісенний репертуар, ставати кобзарями і через спів виражати журбу та горе, відтак вносячи перші творчі зародки у первинні народнопісенні форми та жанри – билини та історичні народні пісні.

Псалмоспіви і кобзарство відносяться до перших зародків аматорської музичної освіти сліпих українців, що починаються у XII ст. і припадають на *II-й період* (XII–XVIII ст.). Діяльність сліпих кобзарів, бандуристів, лірників набувала великої популярності серед народу, бо мала значення для підняття патріотичного духу й згуртування, надихала на боротьбу за незалежність.

Духовний і мистецький підйом та підвищення соціально-економічного

життя в багатьох європейських країнах сприяли появі (у XIV ст.) багатогранних сліпих музикантів, органістів і композиторів. До XVIII століття навчання сліпих музики було стихійним, але історія зафіксувала імена багатьох відомих сліпих, які виявили свій талант у музичному мистецтві. Особливою популярністю в той час користувалась сліпа австрійська піаністка Марія фон Парадиз, блискучою грою якої захоплювалася публіка багатьох країн Європи. З цього часу починається просвітницький рух за навчання сліпих взагалі і музики зокрема. Знедолені сліпі визнаються як “соціальне лихо”. Тому закономірним наслідком діяльності лідера просвітницького руху Д. Дидро стала його праця “Листи про сліпих задля повчання зрячих” (1749 р.), авторською задумкою якої була пропаганда позитивного ставлення до сліпих. У цей час відкриваються притулки для сліпих у багатьох країнах : Франції, Англії, Австрії, Германії.

Перша державна школа для сліпих дітей, де навчали музиці, була відкрита у 1784 році в Парижі (*III-й період* : XVIII ст. – кінці XIX ст.). Яскравою постаттю в історії тифлопедагогіки цього періоду був видатний французький тифлопедагог і активний борець за соціальні права сліпих – В. Гаюї (1745-1822 рр.), відомий як засновник тифлопедагогіки, перших шкіл та інкунабул сліпих у багатьох країнах Європи. Ним розроблено спеціальні методики загальноосвітніх предметів і система професійного навчання сліпих. У багатьох історичних матеріалах цього періоду ми знаходимо підтвердження тому, що *музична освіта серед сліпих користувалась особливою популярністю*.

Провідну роль у справі піклування про покращення й перспективи організації навчання сліпих на початку XIX-XX ст. здійснював відомий лікар-окуліст – О. Скребицький, який продовжив справу В. Гаюї й розкривав різні погляди відомих громадських діячів і тифлопедагогів Європи та Америки *на музику як предмет навчання і отримання майбутньої професії музиканта*.

Завдяки впливу прогресивних сил Росії в Україні наприкінці XIX ст. на благодійні кошти (меценатів, піклувальних товариств) відкриваються училища для сліпих дітей у містах : Києві, Харкові, Полтаві та ін. Зростає необхідність у обміні позитивними результатами роботи і тому Піклувальна Рада організувала два з'їзди тифлопедагогів. I-й з'їзд відбувся в Росії у 1901 р., II-й – у 1909 р.

З початку XX ст. (від Жовтневої революції 1917 р. – по 70 рр. XX ст.) починається *IV період еволюції* ставлення суспільства й держави до осіб з психофізичними вадами і новий період навчання музики сліпих. Головним критерієм історичної періодизації часів радянської тифлопедагогіки (за В. Феоктистовою), пропонується шестиступінний принцип розвитку *радянської тифлопедагогіки* (який вкладається в *IV період еволюції*) і розкриває певні успіхи в організації педагогічної практики і розвитку тифлопедагогічної науки.

У *V-й період* (з 70-х рр. – до 90-х рр.) – відбувається корінний перелом у розвитку тифлопедагогіки, визначається основний зміст навчання сліпих дітей та напрямки перебудови спеціальної школи для слабозорих дітей; починається інтенсивний розвиток української тифлопедагогічної науки і практики, пов'язаний із її засновником І. Моргулісом – вченим і педагогом. Активно розпочинає свою діяльність українське товариство сліпих УТОС, яке об'єднує різні професійні напрямки, зокрема сліпих музикантів. Серед незрячих майстрів

музичного мистецтва з'являється багато професіоналів високого гатунку, членів спілки композиторів і Народних артистів УРСР, науковців, професорів вищих навчальних закладів (І. Алексеев, В. Дубравін, Б. Зайцев, І. Яшкевич та ін.).

Новий етап розбудови національної системи освіти (*VI період еволюції*) починається з проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року і продовжується до сьогодні. Створюється ряд нормативних освітніх документів для масової і спеціальної загальноосвітньої школи: “Державна національна програма “Освіта” – Україна XXI століття” (1994 р.) та ін., в яких віддзеркалюються основні перспективи розвитку освіти в Україні, Державні стандарти, освітні програми. У міжнародних матеріалах Комісії з прав людини ЮНЕСКО офіційно висловлюється позиція відносно обов’язкової освіти осіб з психофізичними вадами. У національній системі спеціальної освіти вперше розробляється державний стандарт початкової ланки “Музичного мистецтва” (Л. Куненко) та інших важливих освітніх документів. Дослідники тифлопедагогіки (В. Гудоніс, А. Яшкевич, Е. Ютріна, Л. Куненко) підтверджують думку В. Гаюї, О. Скребицького та інших, про те, що саме “*професія музиканта для сліпих за всіх часів була найбільш доступною*”.

Виникає потреба у реконструкції науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів. *VI період* успішно набирає оберти в напрямку прогресу, міжнародної інтеграції осіб даної категорії в освітньо-культурний простір.

У третьому розділі “*Аналіз теорії і практики початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору*” здійснено аналіз першоджерел спеціальної літератури з проблеми компенсації порушених зорових функцій в онтогенезі дітей з вадами зору та розкрито особливості сприймання музичної інформації молодшими школярами в умовах уражень зорового аналізатора.

Емпіричний аналіз теорії і практики організації початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору дав змогу визначити велику низку проблем, які часткового висвітлені у тифлопедагогічній літературі учителями-практиками (Ю. Гохфельд, О. Гребньов, З. Колеснікова, Є. Печерська, О. Соколов та ін.). Усі автори підкреслюють корекційне значення музики у виправленні різних психофізичних недоліків сліпих або слабозорих дітей, розвитку у них музичного слуху, ритму тощо. Але вони не розкривають особливості методичного забезпечення і тому їх практичний досвід не може бути використаний іншими учителями музики спеціальних шкіл-інтернатів. Недостатня розробленість даної проблеми підтверджує необхідність її термінової науково-дослідної роботи.

Розкрито важливість “слухання-сприймання” для осіб з порушеннями зору і як психофізичного процесу і як виду діяльності, а також як *головної компенсаторної здатності* пізнання ними довкілля, яка полягає в тому, що, *по-перше*, музичні повідомлення сприймаються органами слуху і виступають як додаткове джерело акустичної інформації, в процесі усвідомлення якої відбувається формування більш удосконалених для сліпих і слабозорих дітей емоційно-слухових образів зовнішнього світу. *По-друге*, процес оволодіння кожним видом музичної діяльності (слуханням музики, співом, грою) має певні стадії, на яких саме з “слухання-сприймання” розпочинається безпосередня

взаємодія дитини з конкретним її видом. Універсальність “слухання-сприймання” полягає в тому, що воно є провідним у музичному розвитку дитини і об’єднує всі види музичної діяльності. Для музичного сприймання осіб з порушеннями зору важливим є тезис Е. Назайкінського про ефірні особливості музичного матеріалу, який вбирає в себе весь світ звуків, спираючись на гігантське коло звукових асоціацій, що допомагає формуванню того чи іншого слухового образу.

Аналіз практики організації початкової музичної освіти школярів з порушеннями зору допоміг встановити, що в спеціальних школах-інтернатах повністю не використовуються багатофункціональні можливості музичного мистецтва, зокрема: недостатньо реалізуються його корекційно-розвиткові функції, загально-розвиткові й спеціальні завдання музики; не накопичується музично-естетична база знань, яка відповідала б віковому рівню зрячих однолітків, а тому освітньо-виховний процес на уроках музики втрачає свою повноцінність та ефективність. Це відбувається тому, що відсутній єдиний ланцюг засобів музично-естетичних впливів; не враховуються особливості музичного сприймання дітей з порушеннями зору, діагностика контингенту; не практикуються нові інтеграційні форми їх розвитку для заповнення дефіциту вражень про довкілля; не формується мотиваційний компонент та усвідомлення професійної перспективи в оволодінні музичним мистецтвом.

Суттєвим недоліком практики організації уроків музики молодших школярів з порушеннями зору є відсутність спільної *корекційної мети* та недостатня скоригованість психолого-педагогічних і музикотерапевтичних впливів, які виявляються не тільки в роз’єднаності видів і форм мистецьких діяльностей, а й у недостатньому використанні міжпредметних зв’язків та інтеграції їх змісту.

Результати проведеного аналізу музично-педагогічного досвіду в школах-інтернатах для дітей з вадами зору допомогли виявити *специфічні труднощі*, які гальмують процес їх музично-естетичного виховання на уроках музики. Вони полягають: у традиційній недооцінці корекційно-виховних та пізнавально-розвиткових можливостей мистецтва; у поверховій обізнаності вчителів музики з музичними здібностями, інтересами, рівнем музично-естетичного досвіду учнів; з вимогами і критеріями сучасного музичного рівня зрячих однолітків та діапазоном відставання від них дітей з порушеннями зору; у недостатності тифлопедагогічної і методичної підготовки кадрів; відсутності методичних рекомендацій щодо спеціальної організації уроків музики (сценаріїв фольклорно-календарних свят, комплексних занять).

На основі результатів емпіричного дослідження розроблено зміст взаємопов’язаних *структурних компонентів* ІСПМО дітей з порушеннями зору, *критеріїв оцінювання та показників їх сформованості*: І-й – *мотиваційно-смісловий* компонент включав *орієнтаційно-регулятивні критерії* і відповідні показники: а) наявність мотивації та пізнавального інтересу до занять музичним мистецтвом; б) потреба в музичній комунікації; в) ступінь участі в різних видах музичної діяльності; II-й – *гносеологічно-реконструктивний* компонент мав *вербально-змістові критерії* й відповідні

показники : а) рівень сформованості музичного тезаурусу; б) об'єм знань з теорії музики; в) міра обізнаності знань з музичної літератури; до III-го – *інтеграційно-діяльнісного* компонента входили *мистецько-праксеологічні критерії* й відповідні показники : а) рівень розвитку музичних здібностей; б) наявність мистецько-виконавського досвіду; в) рівень розвитку інтеграційних навичок, вмінь та можливість використання їх в різних видах музичної діяльності; до IV-го – *евристично-художнього* компонента входили *креативно-рефлексивні критерії* й відповідні показники : а) рівень розвитку творчих здібностей; б) ступінь розвитку творчої уяви; в) потреба у музичному самовираженні та вміння творчо використовувати мистецькі знання, уміння, навички у навчально-дієвих формах; V-й – *музично-профорієнтаційний* компонент включав *проективно-цільові критерії* і відповідні показники : а) схильність до проектування музично-професійних планів; б) потреба у самовдосконаленні в галузі музичної освіти; в) наявність цілеспрямованості до майбутньої роботи з дитячими творчими колективами в спеціальних школах-інтернатах для дітей з порушеннями зору.

В основу розроблених і обґрунтованих критеріїв оцінювання навчальних досягнень та показників сформованості рівнів ІСПМО учнів з порушеннями зору були покладені критерії оцінювання масової школи, що визначались за 12-ти бальною системою, яка відповідала 4-м рівням : I – початковому, II – середньому, III – достатньому, IV – високому.

Для визначення статистичної вірогідності середніх рівневих показників контингенту сліпих, слабозорих і нормальнозорих дітей нами обчислювався коефіцієнт кореляції за формулою :
$$M = \frac{X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5}{n} = \frac{\sum X_n}{n}$$
 Для з'ясування вірогідності отриманих емпіричних даних констатувального і формувального зрізу проводилось статистичне обчислювання за допомогою багатofункціонального критерію Фішера φ^* (кутове перетворення Фішера) та загальноприйнятого у психології критичного значення : $\varphi^*_{кр.} =$ від 1,64 ($p \leq 0,05$) до 2,31 ($p \geq 0,01$), яке дозволяло визначити різницю між обстежуваними, коли результати $\varphi^*_{емп.} >$ або $= \varphi^*_{кр.}$

Отримані результати констатувальної діагностики рівнів початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору у порівнянні з нормальнозорими однолітками (табл. 1) підтвердили методичну недосконалість її функціонування в системі корекційно-компенсаторних засобів розвитку дітей з порушеннями зору. Це дає підставу визнати той факт, що потужний корекційно-компенсаторний потенціал різних видів музичної діяльності повною мірою не використовується в практиці тифлопедагогіки.

Аналізуючи різницю відставання між середніми показниками рівнів початкової музичної освіти *сліпих* дітей і одноліток з нормальним зором, згідно критерію Фішера (φ^*), було з'ясовано, що найбільшу різницю відставання становить IV (високий) рівень у сліпих 11,3% від дітей з нормальним зором 27,8% ($\varphi^* < 1,4$) і I (початковий) рівень у сліпих 33,9% ($\varphi^* < 1,01$), II (середній) – у сліпих 32,7% від з нормальнозорих дітей 27,5% ($\varphi^* > 0,7$).

Порівняльні результати свідчать про незадовільно низький стан рівнів музичної освіти сліпих дітей у співвідношенні з нормальнозорими однолітками. Виявляється, що переважна більшість сліпих дітей знаходиться на низькому рівні початкової музичної освіти.

Порівняльна діагностика рівнів музичної освіти *слабозорих* дітей і дітей з нормальним зором показала такі співвідношення у бік позитивної динаміки слабозорих дітей : IV рівень слабозорих дітей складав 20,3% з нормальним

Таблиця 1

Рівні початкової музичної освіти дітей з різним ступенем зорових порушень та нормальним зором зором 27,8% ($\varphi^* < 0,7$); III рівень слабозорих дітей 28,1% і дітей з нормальним зором 33,9 ($\varphi^* < 0,6$); у бік зниження показників у перших спостерігається на II рівні – слабозорих з 31% і з нормальним зором 27,5% ($\varphi^* > 3,9$) та на I рівні слабозорих 20,6% і дітей з нормальним зором 10,8% ($\varphi^* > 1,1$). Результати слабозорих дітей кращі ніж у сліпих, але теж незадовільні й підтверджують необхідність розробки шляхів інтенсифікації навчання їх музики. У процесі констатувальної діагностики нами була також виділена еталонна група дітей з порушеннями зору (найбільш музично здібних), яка за умови спеціально організованого навчання і цілеспрямованого педагогічного керівництва може розраховувати на професійне зростання у цьому напрямку.

У четвертому розділі *“Дидактичні та методичні засади інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти учнів з порушеннями зору в умовах корекційно-компенсаторного навчання”* – актуалізовано сутність дидактики як міждисциплінарної галузі педагогічної науки, яка досліджує теоретичний та нормативно-прикладний аспект різних напрямків освіти, зокрема початкової музичної, спираючись на об’єднані данні суміжних наук (філософії освіти, загальної, музичної та спеціальної педагогіки і психології, фізіології, естетики, педагогічної ергономіки), розкриває рушійні сили інтегрованих знань у процесі комплексного їх розгляду. Міждисциплінарний комплекс у діалектичній єдності з категоріальним апаратом та нормативними документами музичної освіти дітей з порушеннями зору, (Державні стандарти спеціальної освіти “Музичне мистецтво”, “Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів для дітей з порушеннями зору”, “Програми з “Музики” для дітей сліпих та зі зниженим зором”) – *становлять її дидактичні засади.*

На основі аналізу дидактичної літератури підтверджено, що початкова освіта – це фундамент, на якому ґрунтуються академічні знання і формується якісна навчально-пізнавальна установка на наступні навчальні етапи. *Знання* розглядаються як особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності. Науково-теоретично доведено, що найбільш ефективним для дітей з порушеннями зору є *інтеграційний принцип* тематично-змістового комплектування початкової музичної освіти. Інтегроване навчання в спеціальній школі передбачає певну систему знань і умінь та має власну “множину елементів”, що складається з фрагментів навчального матеріалу з різних предметів, які доповнюють один одного і перебувають у певних зв’язках

та відношеннях, об'єднані однією темою й образами (ейдетикою). У сукупності вони утворюють “єдність”, яка розглядається ґрунтовно і різнобічно, утворюючи цілісне уявлення про предмет вивчення. Синтезований зміст теми з різних предметів (музики, образотворчого мистецтва, природознавства тощо) допомагає дітям з порушеннями зору чіткіше усвідомити “образ світу”, аналізувати, доповнювати і самостійно конструювати образи об'єктів довкілля.

Сутність *музично-освітнього процесу* в масовій і спеціальній школі ґрунтується на загально дидактичних принципах і відноситься до дидактичних категорій. Втім в умовах корекційно-компенсаторного навчання дітей з вадами зору процес пізнання має свої *специфічні особливості*, чим і відрізняється від традиційного. Корекційна педагогічна наука звертає увагу на той факт, що порушення певної функції не є кількісним фактором (тобто дитина гірше бачить та ін.), а виступає як “інтегральна, системна зміна особистості в цілому”, і потребує зовсім інших, ніж звичайно, умов навчання для того, аби перебороти обмеження й вирішити освітньо-виховні й корекційно-компенсаторні завдання. До “інших” *спеціальних умов* відносяться: сучасні спеціальні навчальні програми; педагогічний супровід; гуманістична атмосфера; спеціальні методи і засоби, медичні, психологічні, соціальні та інші послуги (М. Земцова, О. Литвак, І. Моргуліс, В. Ремажевська, Є. Синьова, Л. Сонцева, С. Федоренко).

Найбільш складним завданням у забезпеченні нормалізації умов корекційно-компенсаторного навчання є чітко інформаційно відібраний, регламентований та емоційно наповнений зміст навчально-виховного процесу з музики, а також інтеграційно-диференційоване співвіднесення використання доступних дітям з порушеннями зору різних видів мистецтва. Визначення оптимального об'єму навчального навантаження залежить від кожного конкретного складу контингенту дітей класу, їх пізнавальних можливостей.

Аналіз програмно-методичного забезпечення уроків музики для молодших школярів з нормальним і порушеним зором виявив значну кількість програм з музики різного напрямку в масовій школі, що дає альтернативу їх вибору і відкриває широкий діапазон використання в музичній практиці на відміну від єдиних спеціальних програм з музики для дітей з порушеним зором, розроблених автором дослідження. Це не дає змоги учителям музики спеціальних шкіл вибирати програму відповідно до контингенту дітей в класі, що значно ускладнює і гальмує процес опанування комплексу знань, навичок, умінь і виконання музично-освітніх завдань.

У дисертації уточнено комплекс принципів, що необхідно застосовувати в навчальному процесі на уроках музики в спеціальних школах-інтернатах для дітей з вадами зору: *загально педагогічних*: гармонічного розвитку особистості й природовідповідності, науковості й доступності, цілісності та системності, культурологічної герменевтики, активно-діяльній і емоційно-духовної насиченості, інтегративності й модульно-ейдетичного структурування матеріалу, медіа-освіти і самоосвіти; *принципах естетичного виховання*: художньо-естетичного аксіологізму, взаємодії етнокультурного виховання з сучасним життям, взаємозв'язку естетичного виховання і музичної освіти.

Спеціальні педагогічні принципи визначають особливості музичного

навчання дітей з вадами зору і забезпечують нормалізацію його протікання : *принцип перманентного педагогічного моніторингу і навчального співробітництва* – відбиває сутність роботи вчителя щодо регуляції і управління процесом музичного навчання та етичного діагностичного спостереження за навчанням аномальної дитини, готовність своєчасно допомогти і виправити недоліки; *передбачає диференційований і індивідуальний підхід*; *катамнезно-антропологічний* передбачає – обізнаність вчителя музики спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з вадами зору з основною діагностикою і супутніми вадами дитини, оскільки від цих знань залежить зміст початкової музичної освіти, її дозування і спеціально-розроблений корекційно-копенсаторний комплекс музично-естетичних впливів, що допомагає контролювати і підпорядковувати весь навчально-виховний процес навчально-пізнавальним, корекційно-копенсаторним і оздоровчим потребам дитини з вадами зору; *тифлодидактичної та спеціально адаптованої наочності* – допомагає комплексно і більш якісно сприймати навчальний нотно-текстовий та музично-звуковий матеріал за умови дотримання таких нормативів : санітарно-гігієнічних, офтальмологічних, тифлопедагогічних, естетико-виховних, предметно-змістовних, книгознавчих; *синергетичної і корекційно-копенсаторної спрямованості* – використовується як один з варіантів реакцій дитячого організму на синтетичний вплив міждисциплінарного комплексу, який постійно модернізується, варіюється, моделюється з метою духовного і художньо-культурного самовдосконалення і самореалізації творчого потенціалу особистості. Інтеграційне поєднання естетично вагомих видів музично-естетичної діяльності в єдиний розвитково-виправний комплекс активізує їх *корекційно-копенсаторний потенціал*, що має забезпечувати всебічне використання збережених аналізаторних систем на полімодальній основі й дорозвиток потенційних можливостей, з урахуванням типологічних та індивідуальних особливостей психофізичного розвитку кожної аномальної дитини; *принцип педагогічного оптимізму і перспективності* – озброює учителя музики різногалузевою базою знань, яка дає можливість своєчасно реагувати на відхилення та будувати оптимістичні прогнози, щодо перспективи її музичного розвитку. В основу вищезазначеного принципу покладено головне положення теорії Л. Виготського про “зону найближчого розвитку” дитячого організму, в якій віддзеркалюється взаємозв’язок навчання дитини з її психічними процесами, що дозволяє визначити її перспективу. Новий науковий погляд на цю проблему допоміг у створенні стандартизованих освітніх вимог в галузі музичного мистецтва і *відкрив перспективи до ранньої музичної професійної підготовки дітей з порушеннями зору*.

У розділі представлений зміст Державного стандарту “Музичне мистецтво” початкової освіти для дітей сліпих та зі зниженим зором (затверджений МОН України, АПН України), розроблений автором дослідження відповідно до музично-освітніх нормативів та культурологічних потреб дітей даної категорії, з урахуванням специфіки навчання та реальних можливостей в досягненні їх певного рівня. У змісті цих освітніх стандартів враховувались сучасні тенденції національної системи освіти, потреби держави

у формуванні гармонійно розвиненої особистості, освітні ідеї Болонського процесу в Україні на ґрунті національних освітніх традицій, в яких особлива увага зверталась на якість та специфіку опанування початкової музичної освіти в умовах корекційно-компенсаторного навчання дітей з вадами зору.

Основними об'єктами стандартизації музичної освіти даного напрямку є її структура, зміст, обсяг навчального навантаження та кінцевий результат. За допомогою стандарту забезпечується стабільність рівня музичної освіченості учнів з порушеннями зору незалежно від форм та варіантів їх дошкільної освіти. *Метою* цієї освітньої галузі є формування музичної компетентності як основи художньої культури особистості через здатність сприймати і відтворювати музично-художні образи, забезпечення творчої самореалізації і особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва. В основу змісту галузі покладено принцип інтеграції різних видів мистецтв та визначення естетичної культури як системи доступних знань. Навчальні досягнення учнів розглядаються як позитивний кінцевий результат, що нівелює їхні попередні невдачі. Виходячи з вищезазначеної мети у змісті освіти виділено такі *змістові лінії*: *понятійно-лінгвістичну, музично-діяльнісну, інтегративно-культурознавчу, корекційно-компенсаторну.*

У даному розділі дисертації представлено авторську модульно-ейдетичну модель інтеграційної спрямованості музичної освіти (MEMICMO) молодших школярів з порушеннями зору, *мета* якої полягає у забезпеченні формування основ музичної компетентності та основ художньої культури у дітей даної категорії з подальшою професійною орієнтацією музично обдарованих учнів. Реалізація мети забезпечує вирішення таких *завдань*: розкрити особливості гармонізації особистості дітей з порушеннями зору в умовах спеціальних шкіл-інтернатів як пріоритетного освітньо-виховного напрямку і кінцевого результату їх різнобічного розвитку; стимулювати сенсорно-емоційний розвиток; здійснювати засвоєння комплексу інтеграційних знань на полімодальній основі; накопичувати музичний досвід; забезпечувати ціннісне ставлення до творів мистецтва та естетичну потребу в творчій самореалізації через види його діяльності. Дієвість вищезазначеної моделі (рис. 1) визначається за умови чіткого дотримання структурування її категоріального апарату (мети, завдань, інтеграційно спрямованого і модульно-ейдетичного змісту, компонентної структури, критеріїв та показників, принципів, функцій, методів, форм, психолого-педагогічних умов, поетапної методики навчання музики та перманентного педагогічного моніторингу).

У п'ятому розділі *“Експериментальне дослідження інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору”* розкрито особливості організації експериментального дослідження і спеціальні психолого-педагогічні *умови*: створення “зони психологічного комфорту” і гуманізації навчання; дотримання охоронного режиму; забезпечення коректного перманентного педагогічного моніторингу; активізація збережених аналізаторних систем; індивідуальний підхід та диференційоване навчання; стимуляція інтересу та творчо-пізнавальних здібностей; формування інтегрованих знань на полімодальній основі; актуалізація попереднього

музично-естетичного досвіду; використання інтерактивних технологій музичного навчання; доступність і емоційно-естетична насиченість матеріалу.

На основі аналізу теорії і практики уточнено розуміння поняття “початкова музична освіта” відносно категорії дітей з порушеннями зору як історичної категорії і освітньої системи, яка віддзеркалює цілі, методи, форми навчання, ментальність, національне своєрідне світосприймання народу і духовні цінності, педагогічні ідеї, види музичної діяльності. Тому музична освіта дітей з порушеннями зору, розглядається і як кінцевий результат початкового навчання, яке стає теоретико-мотиваційною основою для ранньої

Рис. 4.3. Модульно-ейдетична модель інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти (MEMІСПМО) школярів з порушеннями зору

профорієнтації в напрямку музичних спеціальностей. В умовах порушення зорового сприймання музична освіта дітей даної категорії виступає також соціальним захистом проти негативних впливів засобів масової інформації й забезпечення їх соціального статусу відповідно до державних освітніх вимог.

Багатофункціональність музичного мистецтва і визначення особливостей музичного сприймання дітей з порушеннями зору дали змогу окреслити такі *функції* музичного навчального матеріалу: *предметно-інформаційну*, що забезпечує доступність і достатність викладання музично-теоретичного матеріалу у відповідності з програмними вимогами даного контингенту дітей; *мотиваційну*, що стимулює інтерес до музичного навчання; *гедоністичну*, яка допомагає привабливо подавати навчальний матеріал і викликати у дитини задоволення від занять музикою; *пізнавальньо-евристичну*, як засобу отримання знань і освіти; *соціально-художню* – як засобу відображення життя через мистецтво; *естетичну* – як засіб розвитку творчого потенціалу і естетичних орієнтацій; *музично-діяльнісну* – як вміння практично відтворювати зміст музичних творів через різні види музичних діяльностей; *культурологічну* – як засобу формування художньої культури; *розвиткову* – як засобу загальномузичного розвитку; *компенсаторно-корекційну* – як засобу корекції неповноцінних уявлень про музично-художні образи і об’єкти початкової музичної освіти та довкілля.

Методика ефективного розвитку ІСПМО дітей з порушеннями зору складалась з таких етапів: *I-й синкретично-діагностичний* (пропедевтичний), на якому здійснювалась підготовка до музичного навчання в умовах школи-інтернату; відбувалось створення “зони психологічного комфорту”, що сприяє формуванню позитивного ставлення до музичних занять і музики взагалі; зняття стану напруження, страху та відчуття неповноцінності перед невідомим видом діяльності (особливо у сліпих дітей); формування психологічної установки на зацікавлене сприймання музичних творів (грунтуючись на мотиваційному, особистісно-значущому компоненті та пізнавальному інтересі до навчання музики); розвиток емоційної сфери і співпереживань (ознайомлення з емоційними станами людини – спокоем і радістю, проявом

відповідної міміки, жестів у поєднанні з настроями та характерами музики; з найпростішими щедрівками, веснянками, іграми; коригування образних уявлень та нескладних логопедичних вад засобами “римодекламації” тощо.

На II-му етапі – мотиваційно-організаційному: відбувалась *адаптація* дітей з порушеннями зору до шкільних умов початкового музичного навчання; виховання організованості; *розвиток* естетичної потреби в спілкуванні з музичним мистецтвом, як “рушійної сили” *мотиваційного* забезпечення занять музикою; ознайомлення з пісеньками жартівливого характеру (як методу заохочення, підвищення настрою дитини, зняття напруги); *закладання* основ понятійно-термінологічної бази знань; *ознайомлення* з елементами музичної грамоти (*нотописом* – графічним зображенням нотоносця, нот, їх тривалостей та ритмом); *розвиток* емоційної сфери (ознайомлення з емоційним станом людини – сум); *формування* навичок розрізнення музичних творів; ознайомлення з колисковою, її головними персонажами.

На III-му репродуктивно-евристичного етапі – відбувалось ознайомлення учнів і опанування ними знань з народознавчого матеріалу (народний календар, прикмети, прислів'я, загадки, дитячі ігри, пісні, елементи календарно-обрядового дійства тощо) та закріплення теоретичних основ навчання музики відповідно до програмних вимог, де розв'язання відповідних меті III-го етапу навчальних завдань забезпечувало його ефективність, а саме: *знати – вміти – розуміти – відтворювати*.

На IV-му етапі – діяльнісно-компетентнісному: здійснювалось *ознайомлення* дітей з новими типами інтегрованих уроків (урок-подорож у казку, урок лекція-концерт); *формування* адекватного сприймання музики; синтетичних інтеграційних знань; *розвиток* творчих музичних здібностей, оцінних навичок; *збагачення* духовного світу; *накопичення* музичного понятійно-термінологічного словника. Свідоме відтворення художніх образів, розширення знань з календарно-обрядового дійства та традиційного святкового оздоблення домівок та інших обрядів. Закріплення музично-теоретичних знань, практичних навичок і вмінь відповідно програми з музики 3-го класу.

На V-му етапі – інтеграційно-культурознавчому: проходило *ознайомлення* дітей з іншими типами інтегрованих уроків (урок-вистава, урок художньої культури); за елементарною методикою створення міні-сценаріїв; *розвиток* художньо-образного і асоціативного мислення, художньо-творчих здібностей; *формування* умінь використовувати інтегровані знання на уроках і в години дозвілля; *виховання* потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації та самоосвіти, емоційно-ціннісних якостей особистості.

Кожний урок музики певного етапу розроблявся з урахуванням динаміки і перспективи музичного навчання зазначеної категорії дітей і представляв собою мікросистему, яка складалась з чотирьох взаємно об'єднаних блоків: *I-го – музикотерапевтичного, арт-терапевтичного (загальнооздоровчого); II-го – музичнорозвиткового; III-го музичноосвітнього, IV-го інтеграційно-культурознавчого*. В процесі функціонування кожного блоку здійснювалось своєчасне виявлення неповноцінності уявлень дитини про зміст навчального

матеріалу, його об'єктів, музичних образів і при необхідності недосконалі знання, навички, уміння *корегувались* (уточнювались, виправлялись).

Експериментальна методика поетапного навчання музики інтеграційного напрямку довела його ефективність і динаміку зростання кількості дітей даної категорії з більш високими рівнями початкової освіти (Рис 2): *сліпі* – I-рівень (8,4%) різниця зменшилась на >24,1% дітей, у порівнянні з н/з ($\varphi^* = 0,3$); II рівень (30%) – різниця зменшилась на >2,7% ($\varphi^* = 0,2$); III рівень (33,4%) збільшився на – <9,9%, у порівнянні з дітьми з нормальним зором ($\varphi^* = 0,05$); IV рівень (28,2%) – кількість сліпих дітей збільшилась на <16,9%, у порівнянні з нормальнозорими ($\varphi^* = 0,03$). У *слабозорих* дітей картина динаміки зростання рівнів початкової музичної освіти (Рис. 3) склала такі відсотки: I (низький) рівень – зменшився на >15,8% дітей і відносно нормальнозорих дітей показники покращились ($\varphi^* = 0,7$), II рівень (22%) – збільшився на <9%, у порівнянні з нормальнозорими однолітками ($\varphi^* = 0,6$); III рівень (38,2%) – збільшився на <10,1%, відносно нормальнозорих дітей ($\varphi^* = 1,3$); IV рівень (35%) – збільшився на <14,7% і складав розбіжність у рівнях з нормальнозорими дітьми ($\varphi^* = 0,7$). Ці результати підтверджують практичну необхідність і ефективність перманентного педагогічного моніторингу ІСПМО дітей з порушеннями зору.

--	--

Увесь тягар зорового дезонтогенезу є також причиною порушення розвитку особистісних якостей у цієї категорії дітей. Усе це впливає на зниження соціальної активності дитини з порушеннями зору у різних її проявах та нівелює соціальний статус особистості як суб'єкта життєтворчості. Тому так важливо саме на початковому етапі шкільного життя правильно зорієнтувати дитину, обмежену соціальним досвідом, на формування активної життєвої позиції (О. Киричук), проектування моделі особистісної життєтворчості, яка спрямована на здійснення планів у професійній кар'єрі, особистому житті.

Увесь цей комплекс може здійснюватись тільки за умови *перманентного педагогічного моніторингу*, який відбувається з урахуванням індивідуальних особливостей навчання, перспективних інтеграційних освітніх та корекційно-компенсаторних технологій. Це передбачає застосування комплексу систематичних контрольно-діагностичних вимірювань, які проводяться з метою своєчасного попередження порушень психофізичного розвитку дитини та оцінювання існуючого рівня музичної освіти; коригування відхилень; порівняння з нормативними освітніми вимогами даної галузі й типом шкіл.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження та ретроспективний пошук першоджерел і причин

музикування сліпих дав змогу зробити певні висновки і теоретично обґрунтувати новий в тифлопедагогіці інтеграційний напрям їх початкового навчання музики. Таким чином, результати проведеного теоретичного і експериментального дослідження засвідчили реалізацію мети, підтвердили правомірність основних положень гіпотези та ефективність розв'язання дослідних завдань, відповідно до яких нами були зроблені наступні **висновки** :

1. Комплексний аналіз директивних освітніх документів та нової філософії ставлення держави до соціально-педагогічного захисту дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями зору, допоміг визначити *актуальність* даної проблеми та нові пріоритети розвитку загальної музичної освіти як основи художньої культури особистості, що має зорові порушення. Глобалізація соціально-культурних та інтеграційних процесів у світовому освітньому просторі вимагає від сучасної системи загальної і спеціальної освіти озброєння своїх випускників комплексом синтезованих знань на основі національних освітніх доктрин та кращих культурних традицій інших народів світу. Але в умовах корекційно-компенсаторного навчання дітей з порушеннями зору розв'язання проблеми їх початкової музичної освіти ускладнюється й набуває гостроти, оскільки на своєму шляху зустрічає ряд перешкод і суперечностей, які гальмують і не забезпечують використання багатофункціонального потенціалу музичного мистецтва, розв'язання музично-освітніх та корекційно-розвиткових завдань. Потребує перегляду відношення керівництва шкіл до ранньої професійної орієнтації музично обдарованих дітей з метою забезпечення працевлаштуванням та підвищення їх соціального статусу. Внаслідок особливої складності й багатоаспектності цієї проблеми науково-дослідна та методична робота в тифлопедагогіці не проводилась.

2. Всебічний аналіз теоретико-методологічних засад ІСПМО молодших школярів з порушеннями зору підтвердив її недостатню науково-теоретичну і методичну розробленість. Зміст занять, методика, методи, організація самого процесу початкового навчання музики не відповідають сучасній меті й завданням освітньої галузі “Музичне мистецтво” та низці завдань корекційно-розвиткового напрямку, що призводить до значного відставання від рівня нормальнозорих одноліток.

Аналіз всього масиву літератури дав змогу визначити, що сучасний рівень розгляду теоретико-методологічних засад вимагає фундаменталізації, наукового обґрунтування взаємозалежних міжгалузевих і міждисциплінарних зв'язків. Головним орієнтиром теоретико-методологічних засад ІСПМО всіх типів шкіл є концептуальні положення нової парадигми освіти і наукові досягнення в галузях : *філософії*, що об'єднує національну парадигму філософії освіти та філософію музики і в суспільно-історичному контексті діє як віддзеркалення “інтеграційної функції культурної парадигми”; *природничих наук*, які ґрунтуються на рефлексорній теорії І. Павлова, що стала основою формування компенсаторних пристосувань при ураженні зору; на аналізі катамнезних даних контингенту дітей, який розкриває їх діагностику та націлює на перспективи навчання; *полікультурні; психологічні; педагогічні й тифлопедагогічні, музична педагогіка, інтеграція мистецтв*. Комплексна

взаємодія міжгалузевих зв'язків даної проблеми розкриває сутність навчально-пізнавальної діяльності кожної особистості як соціально активного суб'єкта взагалі й музичної діяльності як головного генератора розвитку початкової музичної освіти в масовій і спеціальній школі зокрема. Обґрунтування методологічних засад ІСПМО дітей зору порушеннями дозволяють визначити її як феномен естетичної і художньої культури особистості та розглядати як багатофункціональне й багаторівневе утворення, котре забезпечує накопичення основ музичної компетентності, формування гармонійно розвиненої особистості; розкриває наукові засади, комплекс базових взаємоінтегруючих *підходів*: гуманістичний, катамнезно-антропологічний, корекційно-компенсаторний, особистісно-евристичний, рефлексивно-діяльнісний, інкультуративний, аксіологічний, системно-конструктивний. Їх використання орієнтує на планомірне розташування пов'язаних один з одним змістових музичноосвітніх елементів, що становлять комплекс знань ІСПМО і визначають функціональну доцільність запровадження даної системи.

3. Проведене теоретичне дослідження допомогло уточнити тлумачення поняття “початкова музична освіта” відносно дітей з порушеннями зору. Відповідно тому початкова музична освіта в спеціальній школі для дітей з порушеннями зору розглядається як освітньо-виховний комплекс, що ґрунтується на засадах тематичної інтеграції різних видів мистецтва і дитячому фольклорі; забезпечує цілі, завдання, методи, принципи, форми проведення уроків, з урахуванням психофізичних особливостей та специфіки сприймання музичного матеріалу; визначає результативність інтегрованих музичних знань, навичок, умінь; певний рівень їх музичної компетентності необхідної для загальної культури та ранньої професійної орієнтації, пов'язаної з отриманням музичних спеціальностей інвалідів по зору.

4. Аналіз великого масиву історичних матеріалів, пов'язаних з історико-соціальним генезисом музикування сліпих та розвитком їх музичної освіти, дозволив узагальнити отримані відомості й визначити його історичну періодизацію, яка складається з шести основних еволюційних періодів ставлення європейських держав до осіб з психофізичними вадами та організації музичної освіти сліпих, з відповідною трансформацією до культурно-історичного розвитку України (I-й : з VIII ст. до н. е. – до кінця XI ст. н. е.; II-й : XII–XVIII ст.; III-й – кінець XVIII ст. – початок XX ст.; IV-й – з початку XX ст. – до 70-х рр.; V-й – з 70-х рр. – до 90-х рр.; VI-й – з 1991 р. і до сьогодні).

У кожному з цих еволюційних періодів відбувались позитивні зрушення щодо організації загального навчання сліпих (і музики зокрема), хоча відрізнялись вони певними особливостями. У цьому контексті слід виділити *III період* еволюції (кінець XVIII – початок XX ст.). Він став особливо важливим для тифлопедагогіки, оскільки відзначився просвітницькими ідеями Д. Дидро, який вперше виніс на розгляд європейської громадськості ставлення до сліпих. У цей час з'являється постать В. Гаюї, який увійшов у історію тифлопедагогіки як “творець методів навчання сліпих” (музичних в тому числі), розповсюдив організацію інститутів для сліпих по всій Європі, заклав основи їх музичної освіти. Провідну роль у справі піклування про перспективи

й покращення організації навчання сліпих на початку ХІХ-ХХ ст. здійснював відомий лікар-окуліст – О. Скребицький, який продовжив справу В. Гаюї і розкривав різні погляди відомих громадських діячів і тифлопедагогів (Європи і Америки) *на музику як предмет навчання і отримання професії музиканта*.

У цій історичній періодизації *VI-й період* еволюції також має важливе значення, оскільки з проголошення незалежності України (з 24.08.1991 р.) відкривається новий етап розбудови національної системи спеціальної освіти, пов'язаний з розробкою державних стандартів та інших освітніх документів, котрий продовжується до сьогоднішнього дня. Дослідники історії тифлопедагогіки підтверджують думку В. Гаюї, О. Скребицького та інших про те, що саме *“професія музиканта для сліпих за всіх часів була найбільш доступною”*.

5. Історико-теоретичне дослідження зародження початкової музичної освіти, ретроспективний аналіз літературних артефактів та інших матеріалів гармонізації особистості, дав змогу визначити античну паралель культурного онтогенезу України як результат впливу давньогрецької культури й підтвердив той факт, що антична система музично-естетичного виховання стала основою нашої національної системи виховання гармонійно розвиненої особистості.

Це допомогло розкрити особливості гармонізації особистості дітей з порушеннями зору, в умовах спеціальних шкіл-інтернатів як пріоритетного освітньо-виховного напрямку і кінцевого результату їх різнобічного розвитку, який полягає у використанні в музичній практиці різних видів впливу: оздоровчо-релаксаційних, пізнавально-розвиткових, музично-діяльнісних, інтеграційно-культурознавчих, естетико-виховних, корекційно-компенсаторних). Гармонізація відбувається на засадах гуманізації та духовного збагачення дитини з вадами зору, яка ґрунтується на етновиховних традиціях і дитячому фольклорі. Завдяки інтегрованості різних видів дитячого фольклору, їх емоційно-естетичної привабливості й щирості, природного наповнення духовного світу дитини гедоністичними відчуттями, цей жанр мистецтва виступає головним джерелом формування духовності, гуманізму, людяності. Доступність, колективна співтворчість і художня комунікація сприяють його швидкому поширенню у дитячому середовищі, стаючи генератором високої соціальної активності та соціалізації дітей різних категорій. Багатовікова практика виховання засобами дитячого фольклору довела, що він є акумулятором національних традицій і віддзеркаленням *“інтеграційної функції культурної парадигми”* сучасної педагогіки.

6. У дослідженні проаналізований досвід існуючої педагогічної практики щодо організації початкової музичної освіти в спеціальних школах-інтернатах для дітей з вадами зору, який розкрив недостатню реалізацію на практиці комплексу сучасних завдань цього напрямку та забезпечення накопичення бази їх музичної компетентності, яка відповідає б віковому рівню зрячих однолітків, а тому музичноосвітній процес втрачає свою повноцінність та ефективність. Суттєвим недоліком організації уроків музики молодших школярів з порушеннями зору є недостатня скоригованість психолого-педагогічних впливів, що виявляється в роз'єднаності різних видів мистецьких діяльностей, недостатньому використанні міжпредметних зв'язків та інтеграції

їх змісту, через що не забезпечується повною мірою комплексне, різнобічне моделювання об'єктів музичного сприймання та їх адекватне усвідомлення.

Наявність вкрай недостатніх соціальних контактів зі зрячими однолітками, митцями поглиблює дефіцит спілкування дітей з порушеннями зору, стримуючи процес їх інтеграції в суспільні відносини, гармонійне формування особистості. Важливою перешкодою в нормалізації процесу початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору є відсутність спеціальної навчально-методичної літератури та дефектологічної підготовки вчителів музики, які мають враховувати специфіку музичного сприймання дітей даної категорії та його вплив на розвиток їх особистості.

7. На основі комплексних результатів теорії і практики початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору розроблена *концепція дослідження*, яка ґрунтується на законах діалектичної єдності та інтегрованого взаємозв'язку явищ і законів світу як цілісної системи. Основу концептуальних положень становить інтеграція змісту мистецьких міждисциплінарних знань, що розкриває її семантичну – понятійно-сміслову сферу як *типу інтеграції* й синтетичного використання дидактичних принципів і методів ефективного навчання для вивчення складних об'єктів початкової музичної освіти, як *виду інтеграції* та модульно-ейдетичного конструювання навчання в умовах уроку музики як *форми інтеграції*. Розроблена *компонентна структура ІСПМО* дітей з порушеннями зору представлена: мотиваційно-смісловим, гносеологічно-репродуктивним, інтеграційно-діяльним, евристично-художнім, музично-профорієнтаційним складовими. У дослідженні також показані критерії оцінювання навчальних досягнень за 12-ти бальною системою, показники та чотири рівні сформованості даного напрямку освіти.

8. Аналіз результатів констатувальної порівняльної діагностики існуючих рівнів початкової музичної освіти молодших школярів з різним ступенем зорових аномалій і нормальнозорих дітей розкрив їх незадовільний стан особливо у сліпих дітей, значний діапазон відставання від сучасних освітніх вимог освітньої галузі “Музичне мистецтво”. Виявляється, що переважна більшість сліпих дітей знаходиться на I (початковому) рівні. Результати слабозорих дітей кращі ніж у сліпих, але теж не можуть залишатись задовільними і підтверджують необхідність розробки ефективних шляхів інтенсифікації їх навчання музики в умовах корекційно-компенсаторного розвитку відносно сучасних освітніх вимог. У процесі констатувальної діагностики була виділена еталонна група найбільш музично здібних дітей з порушеннями зору, яка за умови спеціально організованого навчання і цілеспрямованого педагогічного керівництва може у перспективі розраховувати на професійне зростання у цьому напрямку.

Отримані результати констатувального дослідження підтвердили практичну необхідність розробки МЕМІСПМО, теоретичного обґрунтування та її експериментальної перевірки, а також поетапної методики запровадження ІСПМО дітей з порушеннями зору в умовах спеціальних шкіл-інтернатів.

9. У експериментально-методичній частині дослідження обґрунтовані *принципи* (загальнодидактичні, естетиковиховні і спеціальнопедагогічні)

найбільш ефективного для молодших школярів з порушеннями зору інтеграційно спрямованого навчання музиці, в основу якого (за Державними стандартами) покладені такі *змістові освітні лінії*: *понятійно-лінгвістична, музично-діяльнісна, інтегративно-культурознавча, корекційно-компенсаторна*.

Методика формувального експерименту мала поетапний характер і складається з таких *етапів*: I-й етап – синкретично-діагностичний (пропедевтичний); II-й – мотиваційно-організаційний; III-й репродуктивно-евристичний; IV-й – діяльнісно-компетентнісний; V-й – інтеграційно-культурознавчий. Кожний урок музики певного етапу розроблявся з урахуванням динаміки і перспективи музичного навчання зазначеної категорії дітей і представляв собою мікросистему, яка складалась з чотирьох взаємно об'єднаних блоків: *I-го – музикотерапевтичного, арт-терапевтичного (загальнооздоровчого); II-го – музичнорозвиткового; III-го музичноосвітнього, IV-го інтеграційно-культурознавчого*. У процесі функціонування кожного блоку здійснювалось своєчасне виявлення неповноцінності уявлень дитини про зміст навчального матеріалу, музичні образи і при необхідності недосконалі знання, навички, уміння корегувались (уточнювались, доповнювались, виправлялись), забезпечуючи тим самим *змістові освітні лінії*.

10. Обґрунтовуючи практичну необхідність перманентного педагогічного моніторингу ІСПМО дітей з порушеннями зору слід зазначити, що враховуючи той факт, що музичні знання, навички, вміння та музичні здібності, що забезпечують їх накопичення відносяться до спеціальних творчих здібностей і тому розвиваються дуже своєрідно в умовах порушень зорового аналізатора. Постійне педагогічне керівництво, з урахуванням індивідуальних особливостей музичного навчання, перспективних інтеграційних освітніх та корекційно-компенсаторних технологій, забезпечить комплекс систематичних контрольних-діагностичних вимірювань, що проводяться з метою своєчасного попередження накопичення недосконалих музичноосвітніх знань, формування редукованих художніх образів та інших порушень музичного розвитку дитини з вадами зору, що підлягають коригуванню відповідно до освітніх вимог даної галузі.

Для забезпечення практики ІСПМО дітей з порушеннями зору програмно-методичними матеріалами навчального предмету “Музичне мистецтво”, нами на основі Державних стандартів були розроблені навчальні програми і методичні рекомендації, які пройшли обговорення серед учителів-практиків, отримали позитивну оцінку і схвалення, були опубліковані та за рекомендаціями МОН України і НАПН України цілеспрямовано впроваджені в практику музичного навчання дітей з порушеннями зору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія, наукові та навчально-методичні посібники

1. *Куненко Л. О.* Інтеграційна спрямованість початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору : – теорія та методика : монографія / Людмила Олександрівна Куненко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 593 с. (44,37 др. арк.).

2. *Куненко Л. О.* Генезис різних видів музикування осіб з порушеннями зору : історико-соціальний контекст : наук.-метод. посібник // Людмила Олександрівна Куненко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 141 с. (8,12 др. арк.).

3. *Куненко Л. О.* Методичне забезпечення навчання музики у початковій школі дітей з порушеннями зору : навч.-метод. посібник // Л. О. Куненко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 200 с. (10,21 др. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України

4. *Куненко Л. О.* Мати, мова, Батьківщина – от і вся моя родина! / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 1999. – № 4. – С. 40-43.

5. *Куненко Л. О.* Корекційна спрямованість змісту музичної освіти учнів з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2000. – № 4. – С. 13-16.

6. *Куненко Л. О.* Підвищення рівня музичної освіти молодших школярів за допомогою формування у них тематичного понятійного апарату на уроках музики / Л. О. Куненко // Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2002. – Вип. 3. – С. 111-115.

7. *Куненко Л. О.* Формування культури монологічного і діалогічного мовлення у молодших школярів на уроках музики / Л. О. Куненко // Наукові записки : зб. наук. стат. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2002. – Вип. 50. – С. 107-112.

8. *Куненко Л. О.* Формування професійної культури мовлення як фактора творчого потенціалу майбутнього вчителя музики / Л. О. Куненко // Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – Вип. 7. – 101-105.

9. *Куненко Л. О.* “Ефект Моцарта” або звуковий вітамін С” / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2002. – № 1. – С. 9-12.

10. *Куненко Л. О.* Прийшла Весна-красна! / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2002. – № 2. – С. 12-16.

11. *Куненко Л. О.* Стимуляція навчально-пізнавальної діяльності розумово відсталих молодших школярів засобами музичного впливу / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : Наук.-метод. зб. – К. : Науковий світ, 2002. – Вип. 4. – С. 145-149.

12. *Куненко Л. О.* Корекційна спрямованість змісту музичного букваря для дітей з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 3. – С. 266-270.

13. *Куненко Л. О.* Інтеграція змісту мистецької освіти – ефективна інноваційна форма навчання дітей з особливими потребами / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2003. – № 1. – С. 4-7.

14. *Куненко Л. О.* Концептуальні підходи до державного стандарту освітньої галузі “Мистецтво” для дітей з особливими потребами / Л. О. Куненко // Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць / Ред. колегія О. П. Щолокова та ін. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 3. – С. 11-19.

15. *Куненко Л. О.* Наукові пошуки у підготовці вчителів музики для спеціальних шкіл-інтернатів у Польщі і на Україні / Л. О. Куненко // Наука і сучасність : зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К. : Логос, 2004. – Том. 43. – С. 83-92.

16. *Куненко Л. О.* Проблема підготовки вчителів музики для спеціальних шкіл-інтернатів / Л. О. Куненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – Вип. 1 (6). – К., 2004. – С. 156-164.

17. *Куненко Л. О.* Спеціальна організація музичної освіти молодших школярів із зоровою недостатністю / Л. О. Куненко // Імідж сучасного педагога. Спеціальна педагогіка : реалії та перспективи : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2004. – № 8-9. – С. 88-89.

18. *Куненко Л. О.* Дитячий фольклор як засіб виховання гуманності в учнів з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. : Вип. 6. [За ред. В. І. Бондаря]. – К. : Науковий світ, 2005. – С. 337-341.

19. *Куненко Л. О.* Методичні підходи до опанування програм з музики у спеціальних школах / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2006. – № 1. – С. 7-12.

20. *Куненко Л. О.* Науково-педагогічні засади особистісно зорієнтованих технологій музичного навчання молодших школярів із зоровою недостатністю / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : Наук.-метод. зб. : Вип. 8. – Т. II. [Ред. В. І. Бондаря]. – Запоріжжя : Науковий світ, 2006. – С. 192-196.

21. *Куненко Л. О.* Методичні підходи до занять з художньої культури у спеціальних школах / Л. О. Куненко // Дефектологія, 2006. – №4. – С. 2-6.

22. *Куненко Л. О.* Концепція сучасного підручника з музики для слабозорих учнів / Л. О. Куненко // Дефектологія, 2006. – № 2. – С. 31-35.

23. *Куненко Л. О.* Музична освіта молодших школярів із зоровою недостатністю / Л. О. Куненко // Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць. – Київ; Черкаси : – “Черкаський ЦНТЕІ”, 2007. – Вип. IV. – С. 130-136.

24. *Куненко Л. О.* Концепція початкової музичної освіти дітей із зоровою недостатністю / Л. О. Куненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – Вип. 4 (9). – К., 2007. – С.140-144.

25. *Куненко Л. О.* Формування ранньої профорієнтації як основи життєвої компетенції у дітей із зоровою недостатністю засобами музичного мистецтва // Л. О. Куненко / Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету : Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2007. – Вип. VII. – С. 186-189.

26. *Куненко Л. О.* Проблема адекватного сприймання музики молодшими школярами з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Наука і сучасність: зб. наук праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2007. – Т. 56. – С. 81-93.

27. *Куненко Л. О.* Валентин Гаюї – засновник навчання музики сліпих : історико-соціальний аспект / Л. О. Куненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 19. – Корекційна педагогіка та психологія. – 2008. – Вип. 10. – № 10. – С. 99-103.

28. *Куненко Л. О.* Результати експериментального дослідження щодо впровадження новітніх технологій початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К. : Науковий світ, 2008. – Вип. 10. – С. 158-166.

29. *Куненко Л. О.* Формування невербальних засобів комунікації у дошкільників з порушеннями зору засобами фольклору / Л. О. Куненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 10. – С. 91-96.

30. *Куненко Л. О.* Розвиток творчих здібностей молодших школярів із особливими потребами на уроках музики / Л. О. Куненко // Педагогіка і психологія професійної освіти. Наук.-метод. журнал, 2008. – № 5. – С. 76-82.

31. *Куненко Л. О.* Історико-соціальні передумови зародження музикування серед сліпих як започаткування їх музичної освіти / Л. О. Куненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 7 (12). – С. 240-245.

32. *Куненко Л. О.* Використання арт-терапевтичних методів у корекційній педагогіці / Л. О. Куненко // Наукові праці : Наук.-метод. журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. Вип. 95. – Т. 105. – С. 47-50.

Державні стандарти, навчальні програми та навчально-методичні матеріали з грифом МОН України

33. *Куненко Л. О.* Державний стандарт освітньої галузі “Мистецтво” для дітей сліпих та зі зниженим зором (“Музичне мистецтво”, “Театральне мистецтво”) / Л. О. Куненко // Державний стандарт спеціальної освіти (початкова ланка). – К. : МОН України, ІСП АПН України, 2003. – С. 46-64.

34. *Куненко Л. О.* Музичне мистецтво. Театральне мистецтво (1-4 кл.) / Л. О. Куненко // Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної школи для дітей з порушеннями зору. – Київ-Луганськ : ЛДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2002. – С. 83-91, 98-103.

35. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми з музики для загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня для дітей сліпих та зі зниженим зором (підготов.-1кл.). – К. : Початкова школа, 2005. – С. 118-141 (1,3 др. арк.).

36. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей сліпих та зі зниженим зором. – К. : Неопалима купина, 2006. – Ч. 2. – С. 78-146. (2,61 др. арк.).

37. *Куненко Л. О.* Музикотерапія. Музичне виховання // Спеціальна педагогіка : Понятійно-термінологічний словник / Л. О. Куненко [За ред. академіка В. І. Бондаря]. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 238-239.

38. *Куненко Л. О.* Державний стандарт освітньої галузі “Мистецтво” для розумово відсталих дітей (“Музичне мистецтво”, “Театральне мистецтво”) / Л. О. Куненко // Державний стандарт спеціальної освіти (початкова ланка). – К. : МОН України, ІСП АПН України, 2003. – С. 107-117.

39. *Куненко Л. О.* Державний стандарт освітньої галузі “Мистецтво” для дітей із затримкою психічного розвитку (“Музичне мистецтво”, “Театральне мистецтво”) / Л. О. Куненко // Державний стандарт спеціальної освіти (початкова ланка). – К. : МОН України, ІСП АПН України, 2003. – С. 107-117.

40. *Куненко Л. О.* Державний стандарт освітньої галузі “Мистецтво” для глухих дітей та зі зниженим слухом (“Музично-ритмічні заняття”, “Ритміка”) / Л. О. Куненко // Державний стандарт спеціальної освіти (початкова ланка). – К. : МОН України, ІСП АПН України, 2003. – С. 166-174, 210-220.

41. *Куненко Л. О.* Музика (1-4 класи) / Л. О. Куненко // Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку. – Київ-Луганськ : ЛДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2002. – С. 49-57.

42. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих учнів. Підготовчий, 1 класи. – К. : Богдан, 2005. – С. 78-109. (1, 3 др. арк.).

43. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. – К. : Неопалима купина, 2006. – Ч. 2. – С. 44-93. (1,83 др. арк.).

44. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для загальноосвітньої школи для дітей з важкими порушеннями мовлення (підготовчий – 1 класи). – К. : Початкова школа, 2005. – С. 131-164. (1,4 др. арк.).

45. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для 2-4 класів загальноосвітніх закладів для дітей з важкими порушеннями мовлення. – К. : Неопалима купина, 2006. – Ч. 2. – С. 117-215. (3,58 др. арк.).

46. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми з музики для загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції підготовчий – перший класи. – К. : Генеза, 2005. – С. 121-161. (1,6 др. арк.).

47. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для 2-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції. – К. : “Неопалима купина”, 2006. – Ч. 2. – С. 76-140.

48. *Куненко Л. О.* Музика / Л. О. Куненко // Програми для спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Підготовчий – 1 класи. – К. : Педагогічна преса, 2005. – С. 236-269.

Статті у збірниках наукових праць вітчизняних і зарубіжних

49. *Куненко Л. О.* Формування музично-естетичного словника як головного фактора оволодіння мистецькою освітою в спеціалізованих / Л. О. Куненко //

Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. [Ред. О. П. Щолокова та ін.] – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – Вип. 1. – С. 135-139.

50. *Куненко Л. О.* Корекційно-реабілітаційні аспекти музично-естетичної діяльності сліпих молодших школярів / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. – К. : ІД АПН України, 2000. – Вип. 1. – С. 108-110.

51. *Куненко Л. О.* Естетики чудовий світ / Л. О. Куненко // Смійся та грай – світ пізнавай. – К. : Початкова школа, 2000. – С. 123-126.

52. *Куненко Л. О.* Інтегрований підхід до формування відчуття ритму на уроках музики / Л. О. Куненко // Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2001. – Вип. 2. – С. 265-277.

53. *Куненко Л. О.* Основні компоненти та вимірники музично-естетичного розвитку сліпих молодших школярів / Л. О. Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі [За ред. В. І. Бондаря]. – К. : Науковий світ, 2001. – Вип. 2. – С. 132-137.

54. *Куненко Л. О.* Формування культурологічної компетенції студентів з вадами зору / Л. О. Куненко // Актуальні проблеми навчання студентів із особливими потребами. – К. : Університет “Україна”, 2001. – С. 251 – 257.

55. *Куненко Л. О.* Sztuka muzyczna jako efektywny srodek integracji uczniow z uszkodzonym wzrokiem we wspolczesnym spoleczenstwie (Музичне мистецтво як ефективний засіб інтеграції в сучасне суспільство школярів із вадами зору) / Ludmila Kunenko // Wielowymiarowosc integracji w teorii i praktyce edukacyjnej. – LUBLIN : UMCS, 2001. – С. 19-20.

56. *Куненко Л. О.* Використання музики як корекційно-компенсаторного і терапевтичного засобу у спеціальній школі / Л. О. Куненко // Медико-психологічні проблеми дефектології : зб. наук. праць. – Херсон : ПО “Терра”, 2001. – С. 97-103.

57. *Куненко Л. О.* Нові підходи до навчально-інформаційного забезпечення учнів молодших класів на уроках музики / Л. О. Куненко // Вісник : зб. наук. статей. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – Вип. 2. – С. 174-176.

58. *Куненко Л. О.* Zapewnienie korekcyjnego ukierunkowania dzialalnosci estetycznej niewidomych uczniow szkoly podstawowej – glowne zadansa nauczyciela muzyki (Забезпечення корекційного керівництва естетичною діяльністю сліпих учнів початкової школи – головне завдання навчання музиці) / Ludmila Kunenko // Nauczyciel szkoly specjalnej – szanse i bariery dzialalnosci zawodowej / J. Michalskiego. – Warszawa : APS, 2002. – С. 160-164.

59. *Куненко Л. О.* Sztuka muzyczna w rozwoju kreatywnosci dzieci z niepełnosprawnościa wzrokowa (Музичне мистецтво у розвитку креативних здібностей дітей із особливими потребами) / Ludmila Kunenko // Sztuka w zyciu i edukacji osob niepełnosprawnych. – Warszawa : APS, 2003. – С. 192-197.

60. *Куненко Л. О.* Корекційно-компенсаторна спрямованість музичної діяльності дітей із порушеннями розвитку / Л. О. Куненко // Вісник : зб. наук. статей НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2003. – Вип. 5. – С. 200-202.

61. *Куненко Л. О.* Konceptualne podejscia do edukacji muzycznej dzieci z zaburzeniem wzroku na Ukraine (Концептуальні підходи до музичної освіти дітей

з вадами зору на Україні) / Ludmila Kunenko // *Pedagogika specjalna – aktualne osiagniecia i wyzwania*. – Szczecin : OFICYNA, 2005. – С. 300-306.

62. *Куненко Л. О.* Інтегрована спрямованість змісту освітньої галузі “Мистецтво” для дітей з порушеннями зору / Л. О. Куненко // *Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки* : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 4. – С. 79-86.

63. *Куненко Л. О.* Проектування музично-професійних планів молодших школярів із зоровою недостатністю / Л. О. Куненко // *Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки* : зб. наук. праць. – Харків, 2006. – С. 179-185.

64. *Куненко Л. О.* Wspolczesne tendencje w ukraińskiej tyflopädagogice na przyrządzie edukacji muzycznej (Сучасні тенденції початкової музичної освіти в українській тифлопедагогіці) // *Dyskursy pedagogiki specjalnej : Pomiedzy teoria a praktyka*. – UWM. w. °Olsztynie, 2006. – С. 103-107

65. *Куненко Л. О.* Podejscia metodyczne do organizacji dzialalnosci muzycznej mlodszych uczniow z zaburzeniem wzroku (Методичні підходи щодо спеціальної організації музичної діяльності молодших школярів з порушеннями зору) / Ludmila Kunenko // *KONTEKTY PEDAGOGIKI SPECJALNEJ*. – Szczecin : USWN IPZPS, 2007 – Т. II. – С. 483-487.

66. *Куненко Л. О.* Професійна орієнтація в галузі музичної освіти молоді з особливими потребами / Л. О. Куненко // *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти* : зб. матер. наук.-методол. семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – С. 30-32.

67. *Куненко Л. О.* Using Vusik as a Nonverbal Communication in Therapy of preschoolers with Poor Eyesight / L. Kunenko // *Special pedagogi in researches and scientific analysis* (Використання музики як невербального засобу спілкування в роботі із слабозорими дітьми). – Stettin : USSPD, 2009. – С. 467-473.

Матеріали наукових конференцій, науково-методичних семінарів

68. *Куненко Л. О.* Народнознавчий зміст спільних заходів школи і родини – основа інтеграції національної освіти / Л. О. Куненко // *Педагогіка добра в контексте етнокультурного соціума*. Матер. міждун. научно-практич. конф. – Симферополь : Крымское учебно-пед. гос. из-во, 2001. – С. 75-78.

69. *Куненко Л. О.* Антична паралель культурного онтогенезу чи вплив давньогрецької культури на українську / Л. О. Куненко // *Вісник* : зб. наук. стат. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2005. – Вип. 8. – С. 49-51.

70. *Куненко Л. О.* Формування творчої активності у дітей з особливими потребами засобами музичного мистецтва / Л. О. Куненко // *Педагогіка духовності : поступ у третє тисячоліття* : Матер. між. наук. конф. – Т. 2. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – С. 42-46.

71. *Куненко Л. О.* Використання новітніх технологій в музичному навчанні молодших школярів з порушеннями зору / Л. О. Куненко // *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : матер. звітно-наук. конф. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 106-108.

72. *Куненко Л. О.* Кобзарство як перший зародок музичної освіти сліпих у XII ст. / Л. О. Куненко // *Педагогічна майстерність як система професійних і*

мистецьких компетентностей : зб. матер. наук.-методол. семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 89-91.

АНОТАЦІЇ

Куненко Л.О. Теоретико-методичні засади інтеграційної спрямованості музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями : 13.00.02 – “Теорія та методика музичного навчання”; 13.00.03 – “Корекційна педагогіка”. / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації вперше розглядаються теоретико-методичні засади інтеграційної спрямованості початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору, в яких музична освіта визначається як феномен естетичної і художньої культури особистості. Інтеграція змісту видів мистецької діяльності обґрунтовується як найбільш ефективний принцип навчання музики дітей даної категорії. Комплексно аналізуються історичні та соціокультурні джерела гармонізації особистості засобами мистецтва. Проводяться античні паралелі культурного онтогенезу України та вплив давньогрецької культури на розвиток української системи музично-естетичного виховання.

Автором розглядаються причини відставання рівня початкової музичної освіти дітей даної категорії від дітей з нормальним зором та шляхи забезпечення процесу її нормалізації. Представлені автором і розробки : модульно-ейдетична модель початкової музичної освіти дітей з порушеннями зору, поетапна методика її опанування, Державний стандарт і програмно-методичне забезпечення цього напрямку освіти. Розкриваються сучасні вимоги до фахової підготовки вчителів музики для спеціальних шкіл дітей з вадами зору, обґрунтовується необхідність реформування цього напрямку освіти.

Ключові слова : діти з порушенням зору, початкова музична освіта, інтеграційна спрямованість, корекція, компенсація, рання профорієнтація.

Куненко Л. А. Теоретико-методические основы интеграционной направленности музыкального образования младших школьников с нарушениями зрения. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени доктора педагогических наук за специальностями : 13.00.02 – “Теория и методика музыкального обучения”; 13.00.03 – “Коррекционная педагогика”. / Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации впервые рассматриваются теоретические и методические основы интеграционной направленности начального музыкального образования детей с нарушениями зрения, которое определяется как феномен эстетической и художественной культуры личности. Раскрыты основные концептуальные положения, которые составляют теоретико-методологические основы интеграционной направленности этого вида обучения : философские

(национальная парадигма философии образования и философия музыки), естественнонаучные, историко-социальные, поликультурные, психологические, педагогические, тифлологические. Освещение методологических основ начального музыкального образования детей с нарушениями зрения раскрывает научные основания комплекса базовых взаимоинтегрирующих и взаимозависимых подходов : гуманистических, катамнезно-антропологических, коррекционно-компенсаторных, личностно-эвристических, рефлексивно-деятельных, инкультуративных, аксиологических, системно-контруктивных.

Интеграция художественных видов деятельности обосновывается как наиболее эффективный принцип обучения музыке детей данной категории. Комплексно анализируются исторические и социокультурные источники гармонизации личности средствами искусства. Проводятся античные параллели культурного онтогенеза Украины и влияние древнегреческой культуры на развитие украинской системы музыкального воспитания и образования, раскрывается ее гуманистический характер.

Раскрыта коррекционно-компенсаторная ценность музыкального искусства, которая заключается в том, что оно выступает наиболее эффективным средством эстетичного влияния на личность. Во время участия учеников с нарушениями зрения в различных музыкальных видах деятельности активизируются сохранные анализаторные системы за счет их синтетической работы и развиваются музыкальные способности. Естественно происходит гедонистический эффект музыкального обучения; разностороннее интегрированное восприятие музыкально-художественных образов; коррекция и компенсация эмоциональных характеристик “образов мира” и формирование полноценных представлений о прекрасном и адекватном к нему отношении.

К новизне относятся такие направления исследования – обобщенно : развитие социально-исторической динамики музицирования слепых на основе анализа социокультурного онтогенеза тифлопедагогики; конкретизировано : содержание начального музыкального образования интеграционной направленности детей с нарушениями зрения; уточнено : толкование понятия “начальное музыкальное образование” относительно детей с нарушениями зрения; понятийный аппарат и систему принципов обучения музыке; получили дальнейшее развитие положения : об использовании в педагогической практике школ-интернатов для детей со зрительными недостатками функций музыкального искусства : музыкотерапевтических, коррекционно-компенсаторных, учебно-познавательных, развивающе-воспитательных, гедонистических; ранняя профессиональная ориентация одаренных детей с недостатками зрения в области музыкального искусства; область музыкальной тифлопедагогики, начатая В. Гаюи (в конце XVIII ст.) и забытая.

В исследовании представлен анализ существующей педагогической практики организации начального музыкального обучения в специальных школах-интернатах для детей с нарушениями зрения. Описаны его недостатки, которые заключаются в невыполнении целей и современных заданий специального начального музыкального образования обеспечивающих их музыкальную компетенцию, рассматриваются причины отставания уровня

начального музыкального образования детей данной категории от детей с нормальным зрением и раскрываются эффективные пути его нормализации.

Определено содержание и компонентная структура начального музыкального образования детей с нарушением зрения, критерии и показатели её оценивания, представлена авторская модульно-эйдетическая модель интеграционной направленности начального музыкального образования (МЭМИНМО) детей данной категории и поэтапная методика её освоения.

Автором описываются современные требования к профессиональной подготовке учителей музыки для специальных школ-интернатов детей с недостатками зрения, обосновывается острая необходимость реформирования этого направления вузовского образования.

Ключевые слова : дети с нарушением зрения, начальное музыкальное образование, интеграционная направленность, коррекция, компенсация, ранняя профориентация.

Kunenko L. A. Theory and method bases of integration orientation of musical education of junior schoolboys with the paropsiss. – Manuscript.

Dissertation in getting a doctor degree scientific of pedagogical sciences in specialty 13.00.02 – “Theory and method of the musical teaching”; 13.00.03 – “Correctional pedagogy”. /The National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. – Kiev, 2010.

In dissertation theoretical and methodical bases of integration orientation of primary musical education of children are first examined with the paropsiss, where musical education concerns as the phenomenon of aesthetically beautiful and artistic culture of personality. Integration of maintenance of artistic activity is grounded as the most effective principle of teaching to music of children of this category. Complex the historical, social and cultural sources of harmonization of personality by facilities of art are analyses in the countries of Western Europe. It is compared ancient and influencing of the ancient Greek culture cultural ontogenesis of Ukraine on development of the Ukrainian system of musical education and education, its humanism character opens up.

An author examine the reasons of lag of level of primary musical education of children of this category from children with normal sight and the ways of providing of process of its normalization open up. The modern requirements are described to professional preparation of music masters for the special schools of children with the lacks of sight, the sharp necessity of reformation of this direction of school and institute of higher education is grounded.

Key words : children with paropsis, primary musical education, integration, correction, indemnification, early professional orientation.